وې، چې په پخوانۍ پارسي کې هم د نثر ليکلو مقبول سبک دغه و. مګر وروسته چې د مغولو د دورې ناوړه نثر رواج سو، دغه وضاحت او جزالت او خوږ والی يې بايلود. لاندې د دواړو ژبو څخه مثالونه وګورئ. د ابو الفضل بيهقي سره پرېکړې او واضحې جملې: *پس رسول بر پای خاست و منشور و نامه را بر تخت نهاد و امير بوسه داد و بوسهل زوزنی را اشارت کرد تا بايستد و خواندن گرفت.*[1]

د عطا ملك جويني اوږده او سره نښتلي معطوف عبارات چې څو قرنه تر بيهقي وروسته د مغولو د دورې په سبك ليکل سوي دي: *به سبب تغيير روزگار و تاثير فلك دوار و گردش گردون و اختلاف عالم بوقلمون مدارس درس مندرس، و معالم علم منطمس گشته و طبقه طلبه آن در دست لگد کوب حوادث پايمال زمانه غدار و روزگار مکار شدند، و به صنوف صروف فتن و همحن گرفتار، و در معرض تفرقه و بوار معرض سيوف آبدار شدند و در حجاب تراب متواری ماندند.*[2]

په پخوانۍ پارسي کې د بيهقي او د ده د معاصرينو ليك له طبيعي محاورې څخه ليرې نه دی، اما د مغلو تر دورې وروسته اکثر ليکونه د محاورې له ړوله دونې ليرې دي چې فرق يې په لومړي نظر سړي ته ښکاري.

د سليمان ماکو پښتو نثر هم د پارسي د پخې انشا رنګ لري. کوم نثر چې په غزنوي دوره کې له ٤٠٠ هـ ق نه تر ٥٠٠ هـ ق پورې مروج و. لاندې جملات د نمونې په ډول د سليمان ماکو له تذکرې څخه راوړل کيږي:

نقل کاوه سي چې په روزګار د غازی شهاب الدين چې په ړيلی کې هغه ستر واکمن تاتوبی ور وبناونده او هم هورې مړ سو.[3]

---

[1] تاريخ بهقی ص٤٨

[2] جهانکشای جوينی ج ١ ص ٤.

[3] د سليمان ماکو تذکره.

خلاصه:

د سلیمان نثر د عمومي محاورې څخه لیرې نه دی، جملې یې پرې پرې دي، وضاحت لرې، مقاصد لنډ لنډ ادا کوي، د یوې جملې خبر په بله پورې معلق نه پرېږدي او ځینې هسې زاړه تعابیر او ادبي مصطلحات هم لرې چې اوس نسته.

د مثال په ډول *تناکې وچاودلې* د ښنو. چې مقصد یې په خپل مسکن کې آرام کول او هوسایي ده.

ډېر *زښت یې ووژل*. چې په اوسني اصطلاح له لومړیو دوو کلمو څخه یوه کافي ده، او دواړې نه وایو او دا *زښت*-زخت هغه د درې-پارسي سخت دی، چې د تاکید لپاره په ساماني او غزنوي پارسي کې ډېر مستعمل و او اوس هم موږ په پښتو کې کله کله وایو مثلا سخت یې *وواهه*. بل ځای وایي: *پر نړی د ستن ږغو وه* یعني پر دنیا یې د روحانیت او ستانه توب آوازه وه، چې اوس نه د ستن او نه د ږغو کلمات سته او نه داسې تعبیر څوک کوي. ښایي چې دا د هغه وخت تعابیر وي، چې اوس له ژبې څخه وتلې او مهجور دي.

دغسې نور ډېر کلمات په دې یو څو مخو کې مومو چې اوس یې په ژبه کې استعمال نادر دی او مړه ګڼل کیږي مثلا ګروهیدل *(ګرویدن)* مصدر پخوا موجود و، او د متقدمینو په دوره کې اصلې عنصر او ماده‌ګروه د عقیدې معنی در لوده، لکه چې د شیخ رضي او نصر لودي په اشعارو کې د ګروه کلمه راغلې ده، دلته د سلیمان ماکو په نثر کې د دې مادې څخه وګروهید په فعلې ډول راغلی دی، چې معنی یې *ګرویدن و عقیده کرد* ده. دا کلمه په وروستیو ادباوو کې هم مستعمله وه، مثلا خوشحال خان خټك وایي:

نه یې زړه په ما نرمیږې نه ګروهیږي
خدایه څه مې سریکار شه له کافره

بمیا *(بومیا)* پخوا د رهبر او مرشد په معنی و، سلیمان لیکي: *څو چې بمیا سو*

د وګړیه یعنی د عوامو رهنما سو، چې اوس دا کلمه متروکه او مړه ده.

دغسی دي: پارکی (قطعه شعر) ستر څښتن (خدای بزرگ) ګڼون (شمار) کول (خاندان) دښن (دشمن) جوبله (جنګ) او نور کلمات راوړي چې اوس نه دي مستعمل او اکثر دغه کلمات تر ۱۰۰۰هـ پورې لا هم په شعري دیوانو کې لیدل کیږي اما له محاورې څخه وتلي دي.

۲- د پارسي اثر:

د پارسي ژبې د نثر اثر هم د سلیمان په انشأ کې ښکاري او دا د محیط بوه طبیعي اغیزه ده، چې ژبه هیڅکله ځان نسې ځنې ژغورلای، ځنې تراکیب او جملې د سلیمان په نثر کې سته چې خاص د پارسي تراکیبو رنګ لري، مثلا مضاف الیه دمخه کول، لکه: *او تناکی وچاودلی د پښو* چې دغه باید داسې وی: *د پښو تناکی وچاودلی* او نور دغسې تراکیب چې د پارسي ژبې اثر پکې ښکاره دی.

سلیمان که څه هم د پارسی کلمات ډیر نه راوړي، او اکثراً پښتو سوچه الفاظ لیکي، خو بیا هم د ده نثر د پارسي کلماتو له خلطه نه دی خالي او دغه محیطي اثر یی قبول کړی دی، وګورئ دی د *روزګار* کلمه کټ مټ هغسې استعمالوي، لکه د پارسي ژبې پاخه پخواني لیکوال.

بیهقي لیکي: *و به روزګار سلطان ماضی چون معدان والی مکران ګذشته شد.*

سلیمان وایي: *په روزګار د غازي شهاب الدین چی پر کفر یرغل و.* بل ځای لیکي: *په روزګار د شیخ بیټني کې د ده ورور چې سړبن نومید.*

دغه نور خالص پارسي کلمات هم د ده په نثر کې سته، لکه درخواست، سپاس، درود، خاکپای، خدای مهربان او نور... چې د پارسي ادبي اغیزې د سلیمان په نثر کې رابښيي، او دا اغیزی په یوه مشترک چاپیر کې د ژبو تر منځ یو طبیعي او حتمي امر دی، مخصوصاً د پښتو او پارسی تر منځ چې له یوې ریښې څخه دوې آریایي ژبې دي.

۳- د عربي اثر:

د سلیمان په نثر کې تر پارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او درووند ښکاري. او د دې علت همدا دی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو دیني او درسي ژبه وه، او که به چا له علمه سره مینه درلوده، هغه طبعاً عربي زده کوله، ځکه علم یوازې په عربي ژبه کې و، او داسې هم ښکاري چې سلیمان یو متدین او تصوف ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، ځکه چې دغه ټول په عربي و نو به سلیمان عرّبي کتب لوستلي وي، او د ده د حیات په چاپیر کې به د عربي ادبي او دیني او تصوفي اثر خورا کلک او هم ډېر و.

د عربي اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکه د ساماني او غزنوي دورې د پارسي نثر په شهکارونو لکه د بلعمي تاریخ او تفسیر طبري او د بیهقي تاریخ آل سبکتګین او نورو ټولو کې د عربي نثر هسې واضح او ښکاره اثرونه لرې، او د پارسي په نثر کې په ځرګند ډول، نو پښتو نثر خو له یوې خوا مستقیماً د عربي تر اثر لاندې و او له بلې خوا یې له پارسي نثره استفاده کوله چې هغه هم د عربي له اغیزو څخه خالي نه و، نو له دغو دوو جهتو څخه د سلیمان په نثر کې د عربي اثرونه خورا څرګند او ښکاره دي.

یو پښتون معاصر لیکوال د سلیمان پر نثر هسې لیکي: غټه خبره چې په دې نثر کې نظر ته راځي دا ده چې په دې کې عربي رنګ معلومېږي، جمله بندي او ادا د پارسي د عربي تر تأثیر لاندې ده. زه دا نه شم ویلای چې هغه وخت ګوندې د پښتو طبیعي آهنګ دغسې و،بلکه کیدی سي، چې پخپله سلیمان د عربي تعلیم یافته اوسي، نو ده چې د پښتو نثر لیکلی دی، طبعا د عربي تر اثر لاندې راغلی دی. د سلیمان په عربي تعلیم باندې دا خبره دلالت کوي، چې د ده په نثر کې عربي الفاظ لکه قطب، قدوة الواصلین، مراقد او داسې نور شته، او صحیحه خبره دا ده چې په دغه وخت کې پرته له عربي څخه بله د تعلیم ذریعه وه هم نه.

دا چې موږ ووېل چې د ده په نثر کې د عربې اثر معلومیږي، د لاندې جملو څخه ښه څرګندیږي:

١. وایم حمد او سپاس د لوی خاوند.

٢. نقل کاندې چې شیخ بیټنی هوسید په غره د کسې باندې.

٣. سړبن نه درلود زامن.

٤. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونې زامن چې تر وس تیر سو کښون د هغو.

٥. ړکه سوه مزکه د پښتنخا د دوی په کول.

په پورته جملو کې د عربې رنګ څرګند دی. څوک چې د عربې سره آشنایي لري، هغوی پخپله پوهیږي زه نه غواړم چې د نحو او جمله بندۍ د اصولو په بیان چې یو رقم تحصیل، د حاصل دی، خپل مضمون اوږد کړم هو دومره قدرې به ووایم چې دغه جملې نن ورځ موږ په پښتو کې څه رنګ ادا کوو وګورئ:

١. د لوی خدای حمد او سپاس وایم.

٢. داسې نقل کاندې چې شیخ بیټني د کسې په غره اوسیده.

٣. سړبن زامن نه درلودل.

٤. مهربان خدای د اسماعیل په برکت سړبن ته دونې زامن ورکړه چې اوس د هغو کښون تر وس تیر شو.

٥. د دوی په کول د پښتونخوا زمکه ړکه شوه.[١]

اوس که موږ د سلیمان ماکو دغه څو جملې په غور وګورو نو په ټولو جملو کې فعل تر خپلو متعلقو مفاعیلو دمخه راغلی دی، چې دا د عربې اثر ښکاري، مثلا که لومړی جمله په عربی وې نو به *الحمدلله العظیم* وې چې د پښتو جملی رنګ یی هم

---

[١]کابل کلنی ١٣١٩ ش کال ٣٤٢ مخ د مرحوم خادم لیک.

دغسی دی. او د عربي د تلقید اثر پکې څلیږي، او دا د عربي ژبې د جمله بندۍ تقلید له ٤٠٠ هـ ق څخه په پارسي کې هم مروج و، چې د بیهقی دا جملی یی ښه څرګندوي: *امیر گرد بر گرد قلعه بگشت*، *جنگ جایها بدید*، *ننمود پیش چشمش* و *همت بلند* و *شجاعش آن قلعه* و *مردان بس چیزی*. بل ځای وایي: *امیر نشاط شراب کرد*، و *ننمود بس طربی که دلش سخت مشغول بود*.

په پښتو جملو کې چې د سلیمان له نثر را واخستلې سوې، کټ مټ دغه اثر څرګند دی، لکه چې هم تاسی ته ښکاره سوه دغسی هم*نقل کاوه سي* یا *هسې نقل کاندي* د عربي اثر دی، چې لیکوالو به د عنعنې پر وخت راوړ او دا رسم هم په پښتو او هم په پارسي کې پاته سوی دی.

د سلیمان ماکو د نثر ممیزات

اوس هم چې د پښتو د لومړۍ نثر اساسي عناصر یعني د پښتو او پارسۍ او عربۍ اغیزې وځیړلې سوې یو څو مهم ادبي ممیزات هم لاندې ذکر کیږي، چې په دی نثر کې لیده سي.

۱. ایجاز:

د سلیمان د نثر یو ځرکند مزیت د جملو ایجاز دی، چې دغه ممیزه یی د پارسۍ له قدیمه نثره سره شریکه ده، تر غزنویانو دمخه تر (۴۰۰ هـ ق) پخوا د پارسي نثر نهایت موجز او جملی یی لنډې دې، چې دی مطلب ته ما دمخه اشاره وکړه.

۲. توصیف او توضیح:

د سلیمان په نثر کې ځینې جملې داسې ستـه چې فقط د توصیف او ښو ځرکندولو لپاره راوړلې سوې دي، دا مزیت د پارسي په سامانی سبك کې لږ و، خو د غزنوي دورې لیکوالو ښه پسې ډیر کړ او د مطلب د روښانولو لپاره یی ځینې پله پسی جملی راوړلې چې مقاصد ښه پسې واضح سي.[۱]

د مثال په ډول: *په ویاله د ارغسان هوسیږم او په دې ځمکو پائیږم.* بل مثال: *شیخ بیټنی هوسید په غره باندې او هلته دیره و.* بل مثال: *د دوی په خدمت خاکپای وم، او هر کله په سلام ورته ولاړ.* چی په دغو مثالو کې دوهمې جملې د توضیح او توصیف لپاره راغلي دي.

۳. د افعالو تکرار:

د پارسي پخواني لیکوال تر غزنوې دورې دمخه د هرې جملې لپاره د فعل ذکر

---

[۱] سبك شناسی ج ۲ ص ۶۹

لازم کڼي که څه هم يو فعل په جملو کې مسلسلاً تکرار لا هم سيې د افعالو تکرار لکه وروسته چې يو ادبي عيب وګڼل سو، د ساماني عصر په نثر کې عيب نه و، بلکه د الفاظو تکرار او د جملو تکرار هم کيده، او دغه تکرار په اوستا او پهلوي ژبو کې هم و، چې پارسي ژبې ته راغلی و، او دا يو قديم ادبي سنت ګڼل کيده.[1]

د مثال په ډول رودکي د ځوانۍ د غاښو په صفت کې داسې وايي: *سپيد سيم رده بود و در و مرجان بود، ستاره سحری بود و قطره باران بود*. چې بود څلور واره پکې تکرار سوی دی، يا مثلا لکه دا جملې چې د (۳٦۰ هـ ق) د حدودو دي: *من خواستم که کتابی بنا کنم و هر چه شايسته اندرو ياد کنم... و بس قوتها شان پيدا کنم*.[2] د سليمان په نثر کې هم دغه د افعالو تکرار سته چې د قديمو نثرو اثر دی او کله دونې ډير افعال ذکر کوې چې په يوه ليکه کې څو مکرر فعلونه راوړي، د مثال په ډول: *بختيار په پښتو سندرې کړينه، اوښې توېوينه، خدای ته نارې کړې غلبلې کړې، پاړکي لرينه* . و ګورئ پنځه فعله په يوه سطر کې سره يو ځای سوي دي، چې دوه کټ مټ تکرار هم دي.

دلته بايد دا هير نه سي چې د ژبې دغه طبيعی او روان سبک ډير ښه دی، او د افعالو د حذف او عطف ناروا دود وروسته رواج سوی دی، چې کله کله د کلام رنګ او خوند هم ور واړوي. موږ بايد په اوسني نثر کې دغه د افعالو د حذف بدعت رواج نه کړو، او د قديم طبيعی او خوږ سبک پيروي وکړو

٤. د روابطو حذفول:

لکه دمخه چې مو وويل: قدماوو د فعل تکرار عيب نه باله، او يو فعل يې مکرر هم د څو جملو په پای کې راوړ، خو تر (٤۰۰هـ ق) را وروسته په غزنوي دوره کې

---

[1] سبک شناسی ج ۲ ص ٥٥

[2] الابنيه عن حقايق الادويه، د ابو منصور علی هروی ليك.

لیکوالو په متعاطفو جملو کې په قرینه سره د ځینو روابطو حذف رواج کړ، او کلام ته یې یو راز نوی بلاغت وباخښه. د مثال په ډول د بیهقي په دې جملو کې *است* رابط فعل محذوف دی: خیمه *مسلمانی مك است و ستون پادشاه و طناب و میخها* رعیت. وروسته *ماند* فعل دری ځایه حذف سوی دی *پس چون نگاه کرده آید، اصل ستونست، و خیمه بدان بپا بست و هر گه وی سست شد و بیفتاد نه خیمه و نه طناب و نه میخ*. هم چې باید داسې وای: نه خیمه ماند، نه طناب ماند نه میخ ماند.[1]

د سلیمان نثر لکه د تکرار افعال زوړ خاصیت چې لري دغسې هم د غزنوي دورې د پارسي رنګ پکې ښکاري، او اکثر افعال حذفوي، او له تکراره یې ځان ژغوري. د مثال په ډول: *وایم حمد و سپاس د لوی خاوند، او درود پر محمد مصطفی چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو*..چې یو *وایم* له درود ده سره او بل *دی* له رحمته سره محذوف دی.

۵. د ترنم حروف:

د سلیمان د نثر یوه بله مهمه ممیزه دا ده چې د افعالو په پای کې د ترنم یو نون زیاتوي. او دا هغه خاصیت دی، چې وروسته د پیر روښان او درویزه په سبك کې خورا ډیر سوی او یو فني رنګ یې موندلی دی، یعنی د مسجعو جملو په پای کې د ترنم یو (نه) زیاتیږی. دا ترنم د پښتو لنډیو په آخرنیو سلاییلونو کې عام دی، لکه خورینه، کوینه، راوړینه، د خورې، کوې، او راوړې حالی افعالو پر ځای. مثالونه: او سندرې کړینه، یا اوښې تویوینه یا پاړکې لرینه. چې دلته د کړې، تویوې، لرې افعال کافي دي او (نه) زاید دی.

---

[1] سبك شناسی ج ۲، ص ۷۲

سجع او موازنه

پخوانو لیکوالو به کله په جملو کې د سجع او موازنې په ډول کلمات راوړل چې د پارسي نثر په ساماني او غزنوي دوره کې دا رعایت لږ و، مګر وروسته چې فني نثر د عربي په تقلید پیدا سو، دا کار ډېر مبتذل او عام سو. بیهقي هم کله داسې اسجاع لري، د مثال په ډول: *فصلی خوانم از دنیای فریبنده، بیك دست شكر پاشنده، و بدیگر دست زهر كشنده.*[1] د سلیمان نثر که څه هم مسجع نه دی خو لکه بیهقي او نور کله داسې موازن او مسجع کلمات لري او لکه چې وویل سوه، د افعالو په پای پوری یو (نه) د ترنم لپاره نښلوي، چې مسجع هم سي دا جملې هم دغسې رنګ لري: *او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوری مې کاملان موندل.* یا په *جوبله کې ملکیار دا پارکی وویل، چې غازیان وپاریدل او په خیر د زمریو ور توی سول.* دا د سلیمان په نثر کې ځینې داسې اثرونه سته چې د پارسي د ساماني او غزنوي دورې د لیکوالو سره نژدې کیږي او کوم ادبي جریان چې تر ده دمخه دري څلور قرنه په منځنۍ آسیا کې موجود و سلیمان له هم هغه څخه متاثر ښکاري. اما دا زموږ استنتاج او څیړنې چې فقط د ده د کتاب پر یو څو مخو باندې سوې دي، په کامل ډول د هغه عصر د نثر عمومي ممیزات نه سي ښوولای، البته که بل یو منثور اثر له دغه عصره، زموږ په لاس کې وای نو به مو د حتم او یقین په ډول څه ویلې وای. له دې جهته هم د دغه بحث او پلټنې تکمیل هغه وخت ته پرېږدو، چې د پښتو نثر نوری زری نمونې پیدا سي. او ښایي چې دا کار زموږ آیندګان پای ته ورسوي. او دغه اوسنې ارمانونه او منتج معلومات یا نقض کې یا تایید.

---

[1] سبك شناسی ج۲، ص۷۳

سریزه

د سلیمان د نثر ځینی ناوړه ترکیبونه

تر اوسه موږ د سلیمان د نثر ښیګړې در وښودلې، او د پارسي او عربي کومې اغیزې چې پکې ښکاري تحلیل سوې. په دې نثر کې ځیني غوټه او سره نغښتلي عبارات او تراکیب هم سته چې ناوړ او غیر مستحسن ښکاري. ځکه د کتاب بشپړه نسخه نسته، او هم دا څو پاڼې چې پیدا سوي دي په خورا بد خط دي، او سړی نسي ویلای چې دغه تعقیدات او ناوړه تراکیب پخپله د مولف او که د ناسخ او لیکونکي تصرف یا سهو ده؟

موږ چې د دغو څو پاڼو سیاق او سباق ته ګورو، ځکه چې د مولف نثر سهل روان او خوږ دی نو دا ویلای سو، چې دغه یو څو جملې او مغلق تراکیب به د ناسخ تصرف یا سهو وي.

دا لاندې تعابیر څرګند او خواږه او د بلاغت له اصولو سره سم په نظر نه راځي: *موسی چې ستر پلار و د قطب تللی و له بختیارانو څخه او میشت و پر ایواد چې سند باله سي. لرغوني برخه زوی د موسی شیخ احمد ته لوی ستانه ورکړ سوی دی، د سنزر لاس ونیو وګروهید او پر نړی د ستن ږغو وه.*

متن

څو یو بیه خدای رت نار کړه تعلیلي کړه یا مړ کل بیرته چې

لیدو دادی عربی زموږ مسو بیا ورته کړه راته

ګوره طوطي په بیلتون ګنی د وړیا مسم د خوړ بس ادکړی

راځي ګوره طوطي راته ګوره طوطي وینیږ ده اوراړه

بلی دی سر لیکي مې راکړه خونږي لیوی بم ژبې څوښم خره

لکه چیلوټي راته ګوره طوطي راته

ګوره طوطي راته ګوره طوطي غوږ ولې د او

بلل دي او زړه ټپ زړه کې بل دي رد ښځیا نیما ورځي

ایری سم په اصر څوړی کوکیل دیکارات ګوره طوطي

راته

بسم الله الرحمن الرحيم

وایم حمد و سپاس هغه لوی خدای [illegible] درود پر محمد مصطفی صلی الله

علیه وسلم چې [illegible] رحمت علیه [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

او روزه [illegible] د خدای [illegible]

غل نصر بن يحيى شهاب الدين دبخارى ...
تولا او ... شي په ... روزگار ...
شيخ ملي ... بېټني ... او د شهاب الدين ...
د ملي كتبې نسخه ... ستر ... او ...
شو نقل كاوه شي چي ... بولله ... ته ...
لفار ... ناصحي سلېمان ... كفار ...
بنا او د ... شيخ ملي ... اخير ...
غل ... او د ... سنت و ... نور ...
د ملي ... تر ... كتبې او ...
و ... ستر ... دوى ته په ... شيخ ...
لوسوب او ... شوي د
جا ... شيخ ... كتب ... د
بار ... غار ... او په ... د ...
... شول ... دى او ... غل د

نقل دی کا جره شی چی سختبار دی دستر ستان و
لره نه سترنی شوی دی سخه کرامات چی هو
دکتبل اوده بل هوسی چی ستر بلاره دقطب
ملی وله سختبار الو تخره اوه ضنت و پیر الواد
پیچی سیفه بالله شی لیر عروفی بوی د موسی شیخ
الحمد ست لوی ستان ور کرشوی د ستنر لاس
جو شبعه وکړو سید او پیر نوری د ستنی به غنوواه
د خدای حکمه به د رالله [illegible] سمی تو جه بیما
شنوره وکره به سختبار بیست وسند ژی کرمه بیتر او بنی

په کړل فضل کاوه شي يحيی شيخ شتهي بې حد برتر
په بر داسندري لولوي او د کسي غر کښې به
محمد حميد په ښې لوی خدای لوی خدای ثنا به
مينځ به سر ځای غر ملا لرده دي در تاوي کښې
لمڅ لزوي به ځاري کښې کلته د دغرو ملني
زمن کړ دي د ښکني ملني داو حضرت محمد چه ير کړي
خدای لوی لوی خدای د لته بن زمن اوډ
بل دي ووره لکور مکي د ه و يمه بو ريل دي
مين ستاکښې صرز ميشتر به بل د چا به
مله تله به سک حرم کې نغښته
ستا د دمره ذله تا د دا پالرتنا د خدای لوی خدای
لوی

اسواد دبل دل خاو بالو ہور ہی تھستن موصل دکی قوری تری کی
مسری عا دبن مریمہ کریمی منکلی سسر ہی کری ہن تخلہ سیف شو
تشتوق موصل دکی کت یتیکے کمے زیدون ہر ہور کا سیو لت
ہی زہری لوت اسلام راتخلذ دلی تصنستن ہموصل دکی
تخلہ بالو راشی قہوا شاہ وخوانکی دشتہا ب سعطفا اسکی تشسن
موصل دعا تقلا وہ شی ہی شیخ عطاء رستان ہے ہتال ستلو د
شیخ اسماعیل ستر رستان ہار کی دہ دل او سید شیخ سبط د
دا شیخ سرین بجو وہ و شتت جو کر لرا البسعصیی ا لیف
لعیوا سبکا رہ شی عقیقہ و رکر ہولوشر شما تہوا نہرخیا لغور دیا وخی
سیکی درلا شی لما البیہ شوخ دیس ہیہ کتارہ شی سمد خا
دہ سنشعلہ کمرینا ابلیس صراع کی نر سی بلہ تتدارہ
شا سک سیرہ البیت ارشو بنو ہر کورد وی ہر تمارہ شی

سبلبی

نقل بسی کا نری بالافوجی بے روز نکار دشیج

کنبں ددہ ورور جی منیر من لعوصید او ببر شیج

خور اکسران جو سیم بل نیل لعزز امن اعو رکیدر

خیل ورورت بنفتی خلیل نجومی اسماعیل ورکا د

او لعوی سو دسیم من بے کا لہ خدائی مہربان د

اسماعیل بے ببرلت شیم من ت نصیب کیم

دوی زادین نجی اوس تروسر ترو (کیوں) مقصد د

اسماعیل مرفضیر اس جواقع دگی دکسی ببر غرر جو

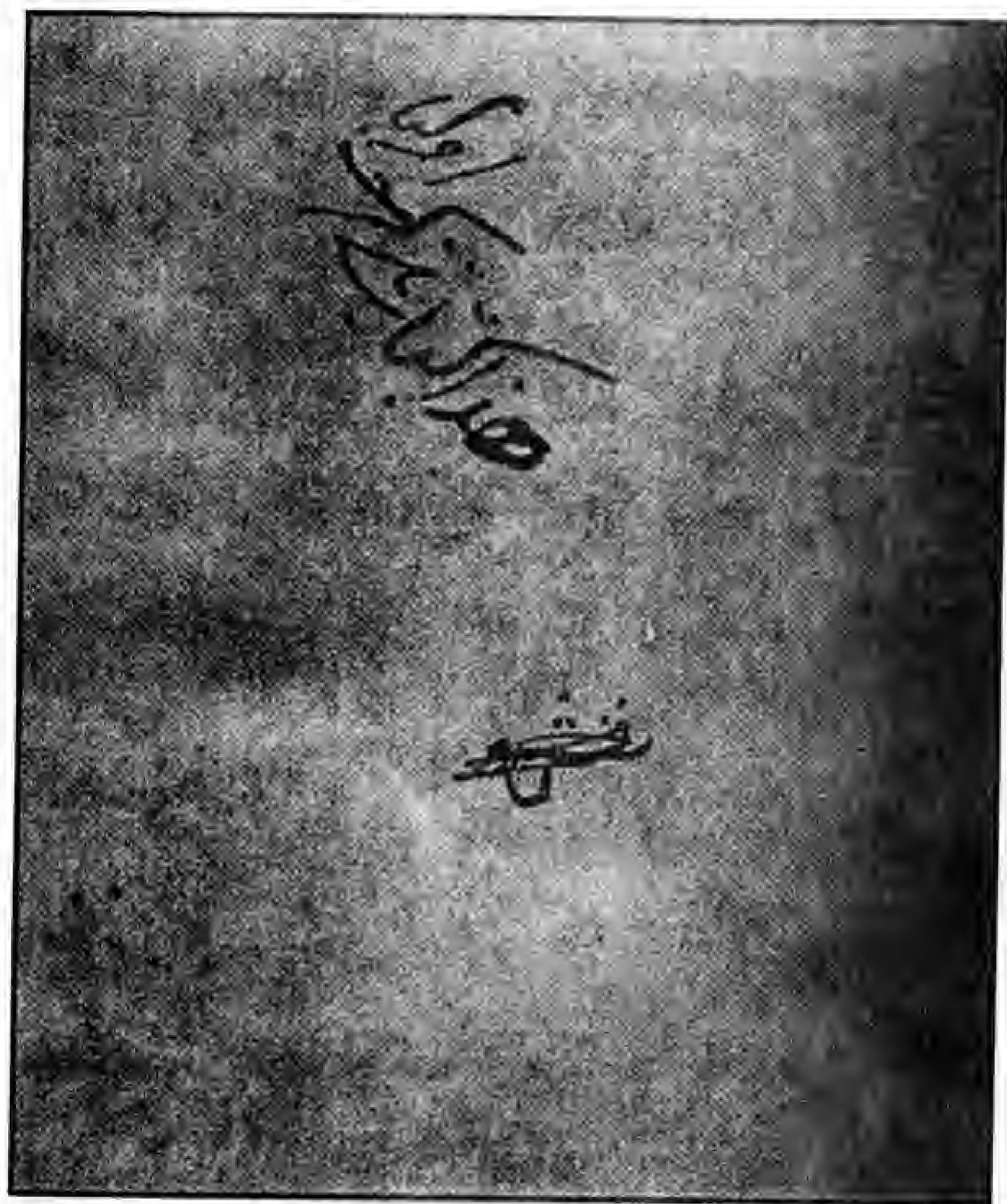
زرہ سلتہ نملی ورم نقل کاندگی نجی بنھتی بسبابی مزیری

نودہ بے ببر کلہ بنجستی ستا بیر اور بے تت بے درتو

است کا عرہ نجی زاہیہ کال او دسیم بنی او بنعر بنستی بے

کورکنبں ببرشوت کنسرہ بادار فتعول کیر د دیر

خو است او جہکہ سسوہ کر د بیشنجا دوی

بسم الله الرحمن الرحيم

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو، لوی لوی رحمتونه دې وي د هغه استازي پر آل او یارانو چې دواړه جهانه په دوی دي روښان اما بعد زه غریب خاوري سلیمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په ویاله د ارغسان هوسیږم او په دې مزکو پائیږم، په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو گرځیدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل، او په هر لوری مې کاملان موندل، او د دوی په خدمت کی خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تناکې مې وچاودلې د پښو، بیا پاڅیدلم او له ځښتنه مې مرستون سوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوی پاته کړي دي او پښتانه به لولی اوس.

ذکر قدوة الواصلین شیخ مشایخ بیټني

چې د خدای په پیژندګلوی تر ټولو، لوی او بزرک، نقل کاندې چې شیخ بیټنې هوسید په غره د کسې باندې او هلته دیره او ده به هر کله ځښتن باله او روزه به و، په شپو به د خدای په عبادت بوخت و.

نقل هسې کاندې یارانو چې په روزګار د شیخ بیټنې کې د ده ورور چې سړبن نومید، او پر شیخ هم خورا کران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ویل خپل ورور ته، بیټني خپل زوی اسماعیل ورکاوه او لوی سو د سړبن په کاله. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونی زامن چې اوس تر وس تیر سو کښون د هغو، د اسماعیل مرقد مبارک واقع دی د کسې پر غره، چې زه هلته تللی وم.

نقل کاندی چې بيټنی سپين ږيری سو، نو ده به هر کله څښتن ستايه، او رب ته به يې درخواست کاوه چې زما په کاله او د سړبن او غرغشت په کول کې برکت کښيږده، بادار قبول کړ د ده درخواست، او ډکه سوه زمکه د ښتنخا د دوی په کول.

نقل کاوه سي چې شيخ بيټني به ډير تر ډير دا سندرې لولولې او د کسې غره کې به ګرځيده په شپې:

لويه خدايه، لويه خدايه ستا په مينه په هر ځايه
غـــر ولاړ دی درناوئ کې ټوله ژوی په ځـــاوی کې
دلتـــه دی د غـــرو لمنې زموږ کيږدی دی پکې پلنې
دا وګړي ډير کړي خدايه! لويه خدايه، لويه خدايه!

دلتــه لږ زمــوږ اوږ بل دی ووږ کورګی دی ووږ بورجل دی
مېنه ستا کې موږ ميشته يو بل د چا په مله تله نه يو
هسك او مزکه نغښته ستا ده د مـــــــړو وده، لـه تا ده
دا پالنه ستـــا ده خدايه! لويه خدايه، لويه خدايه!

نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدين چې پر کفر يرغل و، شيخ ملکيار چې غرشين ستانه و هم ملګری و د شهاب الدين چې په ډيلی کې هغه ستر واکمن ټاټوبی وروښانده، او هم هورې مړ سو.

نقل کاوه سي چې په جوبله کې مسلمانان تر شا ولاړه، او کفارو بری وکړ، ليري نه و چې مسلمانان سي د کفارو په کټارو پېنا، او دښنه بری وکړي، چې ناڅاپه شيخ ملکيار راغی، او پر دښن (يی) يرغل وکاوه او ډير زښت (يی) ووژل.

نورو مسلمانانو هم د ملکيار تر اړخ توری وکښې او سره ومروړل (يی) دښنه. ستر څښتن دوی ته په مړانه د شيخ ورکړه لو سوبه او بری چې پخوا هم نه و په

برخه سوی د چا هیڅکله، په هیڅ ځای کې. په جوبله کې ملکیار دا پاړکې وویل، چې غازیان وپاریدل، او په څیر د زمرو ور توی سول:

ښبنتن مو مل دی — اوس مو یرغل دی
ایواد د بل دی — غازیانو گوری؟

ښبنتن مو مل دی
توري تیرې کړی — دښمن مو پرې کړی — منگولی سرې کړی
څه له به تښتو
ښبنتن مو مل دی
که تینگ کړو زړونه — پر بری یونه — چې زمـــــرې یونـه
اسلام را څخه دی
ښبنتن مو مل دی
غازیانو راسئ. — ټول شا و خوا سئ — د شهاب په ملا سئ
ښبنتن مو مل دی

نقل کاوه سي چې شیخ ملکیار ستانه به تل تتله د شیخ اسماعیل ستر ستانه پاړکې ویل او بړغ به (یی) کاوه داشیخ د سرین زوی و:

تښتــه وکـړه له ابلیـسـه — چې ابلیس لعین ښکاره سي
هلتـه ورکـه پلوشـه سي — ټول نړۍ توره تیـــاره سـي
سـړی وران سي له ابلیـسـه — غـوغ د پس په کـتـاره سي
کـه هر چا ابلیس خـرڅ کـړ — نو بې هلتـــه ننداره سـي
کـه سـړی ابلیس ته پړ سـو — نو پر کـــور د ویر ناره سـي

نقل کاوه سبې چې بختیار مې ستر ستانه و، له ده نه څرگند سوې دې، هغه کرامات چې مو وکتل او وویل موسی چې ستر پلار و د قطب تللی و له بختیارانو څخه او میشت و پر ایواد چې سند باله سبې، لرغونې برخه زوی د موسی شیخ احمد ته لوی ستانه ورکړ سوې (و) د سنزر لاس (یی) ونیو وگروهید او پر نړی (یی) د ستن پرغو وه، او د خدای وگړیه به (یی) را بلل په سمې څو چې بمیا سو د وگړیه. بختیار په پښتو سندرې کړینه، اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړي، غلبلې کړي، پاړکي لرینه چې یو یې دا دی:

ویر می زړه سوری سوری کړ　　　　راته وگـــــوره ملوکې!
په بیلتـــون کې دی ویاسم　　　　له خـــوږ منه زړگې کـــوکې
راته وگـــــوره ملوکې!
راته وگـــــوره ملوکې!
د بیلتـــون اورونه بل دې　　　　هر گړی می زړگی ســوځې
لیـــونی یمـــه د مـــینې　　　　ســـوځم زه لکه پیلوځې
راته وگـــــوره ملوکې!
راته وگـــــوره ملوکې!
غـــوړولی دې اوربل دی　　　　اور زمـــا په زړگې بل دی
زه بختیار خاورې ایزې سوم　　　　په اور ســوی مې کـوگل دی
راته وگـــــوره ملوکې!
راته وگـــــوره ملوکې!

تعليقات

(۱) شیخ بیټن

د دې کتاب دغه څو پاڼې چې دمخه راوړل سوې، په هغو کې د شیخ بیټني ذکر داسې سوی دی: *نقل هسې کاندې یارانو چې په روزګار د شیخ بیټني کې د ده ورور چې سړبن نومید، او پر شیخ هم خورا ګران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به یې ویل خپل ورور ته، بیټني خپل زوی اسماعیل ورکاوه او لوی سو د سړبن په کاله. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونی زامن چې اوس تر وس تیر سو ګڼون د هغو...*[1]

نعمت الله هم دغه عنعنه په مخزن افغاني کې هسې لیکي: *نقل است که سربن برادر کلان بیتنی مفلس بود و از سعادت فرزند هم محروم بود. روزی سربن به خانه برادر خود که شیخ بیتنی باشد آمده عرض کرد که ای برادر! دعای تو در باب جمیع خلایق مستجاب است در باب من توجه نمیفرمایی. حضرت شیخ بیت فرمود که یك پسر مرا ببر و پرورش نما... آخرالامر شیخ پسر خود اسماعیل را به برادر خود سربنی داد...*[2] په دې ډول زموږ د لومړي مورخ سلیمان ماکو قول خو تر نعمت الله څلور سوه کاله دمخه دی. مګر یو له بله ربط او نژدیوالی سره لري او دا ښکاره کوي چې تر زرم هجري کال مخکی هم د شیخ بیټني له بابته پښتنو معنعن او مستند روایات درلودل.

د شیخ بیټني نور احوال موږ ته نه دي معلوم او نه د ده د ژوند وخت مورخانو تصریح کړیدی. فقط د پټې خزانې له لیکونو څخه ښکاري چې اسماعیل د بیټ نیکه زوی او د خرښبون معاصر و، دغه سړی په کال ۴۱۱ هـ ق مړ سوی دی، نو چې د اسماعیل د ژوند وخت د ۴۰۰ هجري حدود وې، ښایي چې پلار او اکا یې هم د

[1] د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا.

[2] مخزن افغانی قلمی.

۳۵۰ هـ په حدودو کی ژوندي وي.

د شیخ بیټني اشعار:

د پښتو په پخوا نو اشعارو کې د شیخ بیټني یو مناجات ډیر قیمتي دی، او دا ادبي ټوټه سلیمان ماکو پخپله تذکره کې هسې راوړي: *نقل کاندې چې شیخ بیټنې سپین ږیری سو، نو ده چې هر کله څښتن ستایه، او رب ته به یی درخواست کاوه چې زما په کول او د سړبن او غرغښت په کول برکت کښیږده، بادار قبول کړ د ده درخواست، او ډکه سوه ځمکه د پښتونخوا د دوی په کول. نقل کاوه سې چې حضرت شیخ بیټنی به ډیر تر ډیره دا سندرې لولې او د کسې غره کې به گرزیده په شپې:*

لویه خدایه، لویه خدایه! *ستا په مینه په هر ځایه...*

لکه چې وویل سوه، دا شعر د ۳۵۰هـ په حدودو اړه لري، او له الفاظو او کلماتو یی هم دغه مطلب ښکاري هغه لغات او کلمات چې پکې راغلي دي، اوس ځیني په دغو معناوو مړه دي، مثلا ژوی اوس څوک د مخلوق او حیوان په معنی نه وایی، فقط په زړو ادبیاتو کې کله کله وینو او که دغه کلمه په فعلي معنی واخلو یعنی (ژوند کوي) دا تعبیر هم زوړ دی، او اوس مستعمل نه دی. دغسی هسك هم دلته د آسمان په معنی دی او دا کلمه پدغه مفهوم ډیره زړه ده، پخوا یی آسمان ته هسك وایه مگر اوس هر لوړ شی ته هسك وایو او دا لغوي تحول وروستنی دی. لکه د عربی سما چې آسمان ته هم وایی، او د هر ځای لوړی خوا ته هم وایی.

پر دی شعر د پردیو ژبو اغیزه هم لږ ده او له هغو زړو اثارو څخه دی کوم چې په غرو کې ویل سوي دي، او د عربی او پارسی ژبو له اغیزو څخه تش دي، لکه د امیر کروړ او لودیانو اشعار، مثلا په ټول شعر کې یوه پردۍ کلمه نسته او فقط د خدای مشترکه کلمه لري، چې هغه هم ښایی د پښتو په ریښو کې ډیره نژدې وي، او

د دې سوچه توب علت هم دا دی چې بيټ نيکه په کوه سليمان کې اوسيد او پر ژبه يی د نورو ژبو اثر نه و سوی. د شعر وزن او عروض هم د پښتو ملي بدلو ته ډير ورته دي او يو تکرار کيدونکی کسر لری (لويه خدايه، لويه خدايه) چې دغه قديم ادبی رنگ تر اوسه هم د پښتنو په بدلو کې ليدل کيږي، او ښکاري چې يو پخوانی ادبي مزيت دی، دا شعر د مضمون او ادبي فکر له پلوه هم پخوانيو آريايی سندرو ته ورته دی، ځکه چې په پخوانو آريايی اقوامو کې (کوله-کول) ډير اهميت درلود ، او پر دغه کول باندې اکثر اجتماعی تشکيلات بنا وو، او دوی هر کله خپلې کورنۍ او کهولونه ډيرول او کورنۍ يی د ټولو نعمتونو مرکز گڼله.[1] د شيخ بيټني دا شعر که له ريگويدا سره مقابله کړو، نو د مضمون له پلوه له دی مناجات سره نژديوالی لري: خدای د ژوند واکمن دی، مالك الملك دی، دی ښاغلی کورنی سړو ته ورکوی.

خدايه موږ ستا مريي يو، ږې اولاده، ږې ښځې مومه وژنه ......[2]

(۲) اسماعيل

د پښتنو مورخان او د آسمأالرجال خاوندان ليکي چې اسماعيل په اصل د شيخ بيټني زوی، خو د خپل تره سړبني په کور کې لوی سوی و نو ځکه په سړبن مشهور دی، لکه سليمان ماکو چې ليکي: *اسماعيل د شيخ بيټني په کور کې لوی سوی و، او د سليمان په غره کې ميشته او هم هوری وفات سو.* دا مورخ وايي: *د اسماعيل مرقد واقع د کسې پر غره چې زه هلته تللی وم...*

دغه روايات نعمت الله هم کټ مټ په مخزن کې داسې تاييد کوي: *چون اسماعيل به سن رشد رسيد و از رياضات شاقه به مراتب ولايت رسيد و اين شيخ*

---

[1] د گوستا لوبون تمدن هند ص ۱۸۸

[2] ريگويدا، باب ۷، ف ٦، سندره ۷.

اسماعیل سربنی پسر حضرت بیت است...شیخ اسماعیل سربنی قدس سره صاحب عبادت و ریاضت شاقه بود و مقتدای وقت به علوم لدنی، کاشف اسرار طریقت و حقیقت بوده در ولایت (روه) چون به وطن مالوف رسیدند به مقام خواجه منزل گرفتند و خلایق از جاهای دور به ملازمت شتافتند... سلیمان ماکو اوخواجه نعمت الله هروي دواړه وایی چې د اسماعیل د ژوندانه ځای کوهٔ سلیمان و، بل ځای نعمت الله مورخ تصریح کوي چې د ده مزار په هغه ځای کې دی چې "وازه خوا" یې بولی او وازه خوا د سلیمان د غره په لمنو کې ده. علاوه پر دغه په پټه خزانه کې هم د اسماعیل احوال لیکل سوی او وایی چې دی د خربښبون معاصر و، ځکه چې د خربښبون وفات په ٤٢١ هـ کې دی[1] نو موږ د اسماعیل د ژوند عصر هم دغه گڼو.

اسماعیل د خپلي کورنۍ مشهور عابد او د خدای دوست سړی و، د مخزن افغاني له روایاتو څخه ښکاري چې دی له خپله کوره په سیاحت هم تللی و، او له لویو اولیاوو سره ملاقي سوی و.

دَ اسماعیل اشعار:

د اسماعیل اشعار موږ ته په دوو وسیلو را رسیدلي دي، لومړی شعر یی هغه دی چې سلیمان ماکو پخپله تذکره کې په دی ډول را نقل کړی دی: نقل کاوه سبي چې شیخ ملکیار ستانه تل تر تله د شیخ اسماعیل ستر ستانه پاړکي ویل او ږغ به یی کاوه دا شیخ د سړبن زوی و.

تنبته وکړه له ابلیسه　　　چې ابلیس لعین ښکاره سبي

ټول پاړکي په متن کې راغلي دي. د اسماعیل یو بل شعر چې د ده پر خانداني

---

[1] پټه خزانه ص ٢١

احساساتو دلالت کوي ، د پټې خزانې لیکوال په دې شرح لیکي: *هسې وايي چې یو وقت خرشبون بابا د اسماعیل د سربن او بیټنې نیکه په مخ کې ناست و، د دوی کور و د کسی پر غره نو خرښبون د پلار او تره له خوا په تګ او رخصت ماذون سو، اسماعیل نیکه داسی نارې وکړلې:*

کــــه یون دی یون دی	مخ کې بیلتـــــون دی
کـــــه وروره وروره	خـــرښـــبـــون وروره
ته چې بیلتـــون کـــړې	زمـــــا ویر وګـــــوره
چې ځې مـــــرغې له	تورې کــــــرغې لـه
هـــمـــزولي پـاتـه	ځـي چـې بـرغـې لــه
د خـــــــدای دپـاره	خـــرښــبــون یاره
چې هیــر مــو نه کــړې	زمـــورْ کـــول واړه
زړه مـې رپـیـــــــږي	یـار مـې بیلیــــــږي
بیلتـــــون یی اور دی	ځـــان په ســـوځــیـــږي

لکه چې معلومه ده اسماعیل یو روحاني او د متصوفینو مل سړی و، نو ځکه د ده په لومړني شعر کې د وعظ او تلقین او نصیحت رنګ سته. او ځیني عربي لغات هم پکې راغلي دي، چې د ده روحانی حیات ښکاره کوي، اما دوهم شعر خاص په ملي وزن دی او د پښتو ژبې د مخصوصو عروضو او آهنګ نمایندګي کوي، او پردي لغات هم نه لري، نو ځکه ویلای سو چې دا شعر هم د پښتو ژبې په زړه دوره اړه لري، او په هغو اشعارو کې حسابیږي، چې د نورو ژبو اثر پر لږ سوی دی، او داسې نارې تر اوسه هم د پښتو ژبې په افسانو کې سته چې شعرې وزن او عروض یی مخصوص دي، او په یوه خاص آهنګ ویل کیږي.

(۳) ملکیار غرشین

غرشین د پښتنو یو مشهور ستانه قوم دی، چې پخوا یې یو وچ غر سر سبز او آباد کړی و، نو ځکه دوی غرشین بولې، او دا قوم د کندهار په خواوو کې اوسي او په شمير ډیر لږ دی.[1]

ملکیار له دغه قومه یو خورا ستانه او مشهور سړی دی، چې د پښتنو مورخانو د ده ذکر پخپلو مشاهیرو کې راوړی دی. نعمت الله هروي لیکي چې: *ملکیار د شیخ ابوبکر طوسی معاصر او په ډیلي کې یې یو ځای درلود، چې سلطان شهاب الدین غوري د ملتان د یرغل پر وخت ده ته بخښلی و، او د ده مرقد هم هوري دی.*[2]

دا روایت چې نعمت الله کښلی دی، څو سوه کاله دمخه سلیمان ماکو همدغسی روایت راوړی دی او ځنې ښکاري چې د ملکیار د ژوند وخت د سلطان معز الدین غوري عصر و او دی په جګړو کې د سلطان ملګری هم و ځکه چې سلطان لومړی پلا پر ملتان په ۵۷۱ هـ حمله کړې وه، نو د ده د حیات زمانه هم په دغو وختو کې تخمین کولای سو.

سلیمان ماکو د ده په احوال کې هسې لیکي: *نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدین چې پر کفر یرغل و، شیخ ملکیار چې د غرشین ستانه و هم ملګری و د شهاب الدین چې په ډیلي کې هغه ستر واکمن تاتوبی وروښانده، او هم هوري مړ سو. نقل کاوه سي چې په جوبله کې مسلمانان تر شا ولاړه، او کفارو بری وکړ، لیرې نه و چې مسلمانان سې د کفارو په کتارو پینا، او دښمنه بری وکړې، چې ناڅاپه شیخ ملکیار راغی، او پر دښمن (یی) یرغل وکاوه او ډیر زښت (یی) ووژل. نورو مسلمانانو هم د ملکیار تر اړخ توري وکښې او سره ومروړل (یی) دښمنه. ستر*

---

[1] حیات افغانی ص ۱۵۲

[2] مخزن افغانی قلمی.

ښښتن ډوی ته په مړانه د شیخ ورکړه لو سوبه او بری چې پخوا هم نه و په برخه سوی د چا هیڅکله، په هیڅ ځای کې.[1]

د سلیمان ماکو له دغه بیانه ښکاري چې ملکیار یو غښتلی او توریالی سړی هم و، او د توری او ادب له ښتنانو څخه و چې د سلطان سره یې په جهادو او جګړو کې ملګري کړله، داسې ښکاري چې ملکیار تر جنګیالی توب او توریالی توب علاوه، ادبي ذوق هم درلود، پخپله هم شاعر و، او د نورو پښتنو شاعرانو اشعار یې تل لوستل، لکه چې سلیمان ماکو د شیخ اسماعیل سړبني شعرونه د ملکیار له خولې را نقل کړي دي.

د زهد، تصوف او عرفان له پلوه هم ملکیار ښه شهرت لري. او مورخان د ده له نامه سره پران هم لیکی او د ده عرفانی شهرت دونی ډیر و چې تخمینا دوه نیم سوه کاله وروسته سلطان فیروز شاه (۷۲۵-۷۹۰ هـ ق) ډیلي ته نژدې فیروز آباد بنا کړ نو هلته دی پاچا د شیخ ملکیا پران په یادګار یو سرای هم جوړ کړ چې د هغه عصر مورخ ضیأ الدین برنی یې په ۷۵۸ ه ق کال ذکر کوي لکه چی مورخان تصریح کوی.[2] ملکیار په دهلی کی اوسیده، او هم هورې مړ سو، او په دغه ښار کې د شیخ ابوبکر طوسي له مزاره سره یو ځای ښخ دی او سلیمان ماکو د ده یو شعر داسې را نقل کړی.

پر هغه میدان کې شیخ ملکیار د سلطان معز الدین د لښکرو سره یو ځای جنګیدی او نژدی و چې د سلطان لښکر ماته وکړي، نو دې توریالي ادیب او عارف یوه د ننګ او جنګ سندره وویله، او لښکریان یی همت، شجاعت او توریالیتوب ته تشویق کړل. څو په پای کې بریالي سوه، او د جنګ پر ډګر یی سوبه په برخه سوه.

سلیمان لیکي: په جوبله کې ملکیار دا پارکي وویل غازیان وپاریدل او په څیر د

---

[1] تذکرة الاولیا.

[2] تاریخ فیروز شاهی ص ۱۳٤

زمریو ور توی سول.

ښبتن مو مل دی اوس مو یرغل دی هیواد د بل دی

د ملکیار دا شعر چې په بشپړ ډول د تذکرة الاولیا په متن کې محفوظ دی، د قدیمو اقوامو د حسیاتو او رجز رنګ لري، له هغو سندرو څخه دی، چې پخوانو پښتنو به د جګړې پر میدان ویلې، او مقصد یې دا و چې د زلمو احساسات تاوده کړي او پر جنګ یې ښه وپاروي. د دې شعر عروضي کیف او الفاظ او کلمات سوچه دي. او لکه نور وګړني (عوامي) اشعار یو تکراریدونکی کسر هم لري. چې د هر بند په پای کې ویل کیږي، او د پښتو د مخصوصو اشعارو یو ښه خاصیت دی. شاعر په حقیقت کې یو مبلغ هم دی، او په هر ځای او هره موقع کې د خپلو ویناوو د اغیزمن کولو لپاره د بیان طرز او اسلوب داسې ټاکي چې د ده وینا پر اوریدونکو باندې اغیزه وکړي او د شعر مقصد حاصل سي.

په دی پاړکې کې هم ملکیار د غوري سلطان د جنګیالو د پارولو دپاره دوی ته داسې خطابونه کړي دي، چې باید په اوریدلو یې متاثر سوی وی، او په دوی کې یو ملي او دیني احساس پیدا سوی وی. دا پاړکي بیله نومو نور ټول سوچه پښتو دي، او په آخر پاړکې کې (ملا) د ملګرې او همراهې په معنی زړه کلمه ده، چې د اسعد سوری په قصیده کی هم راغلې ده. او له دې څخه هم ښکاري چې دا شعر د پښتو ژبې په قدیمه دوره اړه لري، او په دغه وخت کې لا داسی قدیم کلمات مړه نه وه او له استعماله نه وه لویدلي. د پښتو په پخوانیو اشعارو کې د امیر کروړ سوري تر شعر وروسته دا لومړی جنګی اثر دی، مګر فرق یې دونی دی، چې امیر کروړ پخپل شعر کې د یوه زبردست او غښتلي قاید رنګ لري او د یوه نامور اتل په ډول شعر وایی خو ملکیار دلته د یو مبلغ په دود خبری کوي، او غواړي چې ملي احساسات په دیني تبلیغ کې وغورځوي او له خپله عرفاني مقامه هم کار واخلي، او د شعر په وسیله د لښکرو روح تقویه کړي نو ملکیار په پخوانو شاعرانو کې هم عارف و هم شاعر، هم جنګیالی او دا دری سره خواوې د ده په شعر کې ستې.

(٤) قطب الدين بختيار

قطب الدين د احمد زوی د موسی لمسی په قوم پښتون بختیار او د خپل عصر له نومیالیو عرفاؤ څخه چې تر اوسه هم په هند کې لوی شهرت لري. پردیو مورخانو دا سړی نه دی پیژندلی او د ده د پښتونوالي ذکر يې نه دی کړی. مګر د پښتنو مورخانو دی د پښتنو په عرفاني مشاهیرو کې راوړی دی. نعمت الله په مخزن کې د ده مناقب په تفصیل راوړی، او داسی وایی: *حضرت خواجه قطب الدین بختیار کا کي قدس الله سره نام پدر شان احمد بن موسی است ساکن اوش بود که از توابع بغداد است، و تولد آن برگزیده در سنه پانصد و هفتاد و پنج اتفاق افتاد، چون سال عمر ایشان به بیست و پنج رسید، حضرت معین الدین سجزی به آن مکان تشریف آورد خواجه قطب الدین بختیار دست انابت بذیل هدایت ایشان در آورده مرید شد... بعد بر فاقت شیخ جلال الدین متوجه هندوستان شدند در بلده ملتان به غوث العالم شیخ بهاء الدین زکریا ملاقات نمودند...*[1]

په دی ډول نعمت الله د پښتنو مورخ قطب الدین بختیار د خپل کتاب په ډیرو ځایو کې دی (قطب افغان) بولي، او د ده د نورو هم قومانو مشاهیرو نومونه هم راوړي لکه خواجه یحیی بختیار، شیخ شهاب بختیار، شاه ابوبکر بختیار او نور.

دا خو ښکاره ده چې بختیار د پښتنو یو خورا مشهور او ستانه قوم دی، چې تر اوسه هم د سلیمان غره په شا او خوا کې پوندګي او سوداګري کوي، نو ځکه چې پردي مورخان د پښتنو په دغه قوم نه و خبر نو يې قطب الدین پښتون نه دی لیکلی، تش د ده سره بختیار لیکي، فرشته وایی چې دی په اوش کې زو کړی دی، چې د ماوراءالنهر له ښارو څخه و[2] ابو الفضل هم دی د فرغاني د اوش بولي.[3]

---

[1] مخزن قلمی افغانی.

[2] تاریخ فرشته ص ۳۲۸

اوش یا اوچ خو دوه زاړه ښارونه وه چې د سیحون پر هغه بله غاړه ودان وه[1]
ابن خردادبه وایی: دا یو لوی کلی و چې له قبا څخه اوه فرسخه لیری و او اوزګند ته
لس فرسخه پروت و[2] یاقوت هم دا دوه کلي بیل بیل یادوي اوش له فرغاني څخه او
اوچ د سیحون پر غاړه ګڼي[3] نو که موږ د نورو مورخانو دغه قول چې قطب الدین په
اوش کې اوسیده منو ځکه چې د ده پښتنواله پښتنو مورخانو تصدیق کړی ده، نو
دا ویلای سو چې د ده نیکه یا پلار به هغې خوا ته تللی او قطب الدین به هلته زو
کړی وي. دلته دا خبره هم د غور وړ ده چې زموږ پښتون مورخ سلیمان ماکو په
خپله تذکره کې د دی قطب الدین ذکر داسې کړې دی: *نقل کاوه سې چې بختیار*
ستر ستانه و، له ده څرګند سوی دی، هغه کرامات چې موږ وکښل او وویل، موسی
چې ستر پلار و د قطب تللی و له بختیارانو څخه او میشت و پر ایواد چې سند باله
سې.[4] دا روایت خو د قطب الدین د نیکه تګ له خپله وطنه ثابتوي، مګر د ماورأ النهر
پر ځای سند ښیی که موږ دقت وکړو، په سند کې هم په دغو وختو کې یو ښار ودان
و چې اوچ یا اوچه بلل کیده، مورخان یی د سلطان معز الدین غوری په فتوحاتو کې
د ملتان سره یو ځای راوړي[5] او دا ښکاری چې اوچ د سند یو مشهور ښار و. نو
که د قطب الدین پلار او نیکه په دغه ښار کې اوسیدلی وی ځکه چې د قطب الدین او
د ده د پلار نور عرفانی معاصرین هم په ملتان کې و، نو به د سلیمان ماکو قول
اصح وي، په هر صورت قطب الدین خو پښتون و، چې یی له خپله قومه بختیارانو

---

[3] آئین اکبری ج۲ ص ۱٦۹

[1] حدود العالم ص ۲٤

[2] المسالك و الممالك ص ۳۰

[3] معجم البلدان ج۱ ص ۳٦۸

[4] د سلیمان ماکو تذکره.

[5] تاریخ معصومی ص ۳۳، تاریخ مبارک شاهی ص۵-٦، طبقات اکبری ج۲ ص٦۲

ځخه تللی یا د سند په اوچ یا د ماوراً النهر په اوش کې اوسید، لکه دمخه چې وویل سوه، په هند کې یی شهرت موندلی دی.

قطب الدین د مخزن افغاني او آئین اکبري او مخبرالواصلین په قول د لومړی خور په ۱٤ په ٦٢٣هـ او (فرشته ٦٣٤هـ) د عمر پر ٤٨ کال وفات او په دهلي کې ښخ سو، چې تر اوسه یی مزار ډېر مشهور دی.

د قطب الدین اشعار:

د قطب الدین علمي او عرفاني شهرت خو له تیرو لیکنو ځخه تاسې ته ښکاره سو، چې دا نومړی بختیاري پښتون په عرفاني دنیا کې ځوني لوړ مقام لري، او اکثر د اولیاوو تذکره نگاران د ده احوال ذکر کوي. مگر دا عارف د پښتو یو خورا ښه شاعر هم دی، چې سلیمان ماکو یی پخپله تذکره کې د مناقبو تر شرح وروسته یوه عشقي سندره هسې را نقل کوی، او ځکه چې سلیمان د ده معاصر دی، نو یی قول د منلو وړ هم دی: *بختیار په پښتو سندرې کړینه اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړې، غلبلې کړې، پاړکې لرینه چې یو یی دا دی:*

ویر مې زړه سوری سوری کړ راته وگوره ملوکې!

په دی شعر کی د پښتو شعر زوړ اثر او سلاست سته، یوه پردۍ کلمه په کښه نه ده، او د ادا ډول یی هم ساده اما ډېر بلیغ دی، د مینې واردات او د مین زړه احساسات یې ښه پکې ځرکند کړې دي. دا شعر لکه اوسنې عامیانه اشعار تکراریدونکی کسر هم لری. داسې ښکارې چې قطب افغان د مینې په دنیا کې تاوده جذبات لرل، او سلیمان ماکو چې د ده معاصر دی، دغه عشقی احساسات یې په داسې ډول بیانوي: *تل ژاړي، او نارې او غلبلې کړې، او د عشق سندرې لولې، له دغو عشقي نارو او سندرو ځخه یوه سندره اوس موږ ته پاته ده، چې د شاعر د زړه درد او سوزناکه جذبات ښکاره کوي*

د پخوانو آریانو او د اکثرو نورو اقوامو زاړه ادبي آثار منظوم وو او منثور یې ډیر لږ پاته دي.

ویدا او اویستا دواړه منظوم وو د سنسکرت زاړه کتب هم اکثر منظوم دي. نو له دې جهته د آریایي اقوامو د نظم تاریخ تر نثر دمخه دی. په دې کې هیڅ شك نسته، چې د ژبې اساس پر نثر ایښودل کیږي مگر څنگه چې بشر خپل پخواني ادبي آثار په حافظه کې ساتله، او د لیك او تحریر فن لا نه و ایجاد سوی نو د حافظې د ساتلو لپاره نظم تر نثر آسانه و او هر کله به د آریایي اقوامو ریشیانو (شاعرانو) خپل دیني او اجتماعي مطالب نظم کول، او حماسي شاعرانو به خپل جنگي او حماسي اشعار په منظوم ډول ښودل. د ویدا قدیم آثار د دغو ریشیانو د قریحې نتایج دي، اوستا هم د زرتشت او د ده د اتباعو گیتونه او سندرې دي، د زاړه یونان ایلیاد او اوډیسه هم د هومر حماسي سرودونه دي.

د پښتو ژبې په ادبي تاریخ کې هم موږ ته تر اسلام را وروسته، لومړی منظوم اشعار لاس ته راغلي دي، او د قدماوو په دوره کې تر (٦٠٠هـ ق) دمخه د کوم منثور اثر درک نه لرو، فقط د هاشم سرواني (د سالو وږمه) یو کتاب راته معلوم دی، مگر منظوم اشعار خورا ډیر دي چې لکه پخواني آریایي متون سینه په سینه را نقل سوي، او وروسته په کتابو کې ضبط سوي، او تر موږ پورې را رسیدلي دي.

څکه چې پښتو ژبه د قدیمو منظوماتو په شهادت موجوده وه، نو طبعاً به یې نثر هم درلود، مگر ښایي چې د لیك او تحریر د نه والي په سبب (نثر) نه وی ضبط سوی، او که څه هم و، هغه به د زماني څپو ورسره وړی وي.

په دغه علت نو موږ د قدماوو په دوره کې تر (٦٠٠ هـ ق) پورې د پښتو نثر نسو موندلای، او تر دغه وروسته د متوسطینو په دوره کې چې څلور پیړی ده، د نثر نمونې لرو او نثر لیکونکی پښتانه پیژنو چې کتب یې تالیف کړي دي.

د مغلو تر تاړاک دمخه یعنی تر (٦٠٠ هـ ق) پخوا د پښتو ژبې ادبي مراکز، غور، هلمند، ارغنداو او د ترنك ورشو کاني وې، څنگه چې دغه مراکز د مغولو

قطب يو پارسي لوی ديوان هم لرې، چې ټول عشقي غزليات دي او له هغو څخه هم د ده عشقي جذبات ښکارې، مګر په پارسي کې د ده اشعار ډير ښه بليغ او روان نه دي، ځکه چې اصلي او مورنۍ ژبه يې پښتو وه، نو يې په پارسي هغسې اشعار نه دي ويلي چې د پارسي د لويو شاعرانو سره مقابله وکړي، په اکثرو پارسی اشعارو کې تعقيد او شعری عيوب سته، لکه دا شعر:

هر که رابر سر کوی تو مقامش باشد　　شربت وصل تو هر لحظه به کامش باشد

په لومړی مسری کې (را) او بيا د مقامش (ش) بيخونده دی، او دا دواړه په ټوه جمله کې په دغه ټول سره يو ځای کول هم د بلاغت له اصولو سره نه ښايي، که دا لاندې ابيات هم ولولئ نو دغه خبره به ښه څرګنده سي، او هم به مو د ده د پارسی کلام نمونه لوستلې وي:

ای خاک درت به فرق سر تاج	محتاج تو هم غنی و محتاج
هستی وجود عاشقان را	کردی که به کرشمه تو تاراج
از دولت عشق تو دل من	چون بحر عميق گشته مواج
از مملکت وجود عشقت	هر چيز که بود کرد خراج
خامی که زنده ام از انا الحق	بر دار زينش همچو حلاج
محتاج تو قطب دين نه تنهاست	باشد بتو کاينات محتاج

که د دغه پارسي ديوان انتساب قطب افغان ته ثابت سي، نو به موږ ووايو په رښتيا چې دا د يو غير پارسي زبان سړي کلام دی، چې پارسي يې خپله ژبه نه وه او يو پښتون به داسې ماته ګوډه پارسي وايی. که څه هم لوړه غزله د ويونکي د فکر پوخوالي ښيی خو ژبه يې هغومره پخه، سوچه او خوږه نه ده.

THE LATE ABDUL HAI HABIBI WAS A PROFESSOR OF HISTORY AND LITERATURE AT THE FACULTY OF LETTERS AND ARTS, KABUL UNIVERSITY AND SERVED AS THE PRESIDENT OF THE HISTORICAL SOCIETY OF AFGHANISTAN FOR A DECADE. HE IS THE AUTHOR OF OVER 80 BOOKS AND NEARLY 500 PAPERS ON THE LITERATURE, HISTORY, PHILOLOGY, LINGUISTICS, POETICS AND THE CULTURE OF THE PEOPLE OF AFGHANISTAN. HE WAS THE FOUNDER OF THE FACULTY OF LETTERS AT KABUL UNIVERSITY. HIS MAJOR WORKS ARE IN PASHTO AND DARI. PROFESSOR HABIBI WROTE THIS TREATISE IN 1983. IT WAS PUBLISHED BY THE CENTER FOR THE STUDIES OF LANGUAGE AND LITERATURE, AFGHANISTAN ACADEMY OF SCIENCES.

Bibliography

1. *Tazkerat Awlia* of Sulaiman Maku, hand written manuscript.
2. A historical narrative of Pashto poetry style, Kabul Annual, 1941.
3. *Tarehk-e Baihaqi,* page 48.
4. *Jahan Kusha Juwaini,* Vol. 1, page 4.
5. *Tazkerat Awlia* of Sulaiman Maku.
6. The late Khadem, Kabul Annual, 1941, page 342.
7. *Sabk Shenasee,* Vol. 2, page 69.
8. *Sabk Shenasee,* Vol 2, page 55.
9. *Al Bunya al Haqayeq al Daweya* of Abu Mansur Ali Herawi.
10. *Sabk Shenasee,* Vol. 2, page 65.
11. *Sabk Shenasee,* Vol. 2, page 73.
12. *Makhzan-e Afghani,* hand written manuscript.
13. Indian Civilization by Gustav Leobon, page 188.
14. Rig Veda, Vol. 7, Ch. 6, Hymn 7.
15. *Hayat-e Afghani,* page 152.
16. *Makhzan-e Afghani,* hand written manuscript.
17. *Tarekh-e Feroz Shahi,* page 134.
18. Makhzane Afghani, hand written manuscript.
19. *Tarekh-e Fereshta,* page 328.
20. *Ayen-e Akbari,* Vol. 2, page 169.
21. *Hudood al Alam,* page 24.
22. *Al Masalik wa al Mamalik,* page 30.
23. *Majam al Baladan,* page 368.
24. *Tazkerat Awlia* of Sulaiman Maku.
25. *Tarekh-e Masumi,* page 33.

whole work is devoted to love-poems. His Persian poetry is not fluent though because his mother tongue was Pashto and it is not in par with the literary undertakings of the language. His style of writing is faulty and the wording twisted as seen in these lines:

هر که را بر سر کوی تو مقامش باشد   شربت وصل تو هر لحظه به کامش باشد

(He who finds a place in your street,
Will receive the sweet syrup of your company every moment.)

In the frist line را and مقامش do not match. The use of such words is inconsistent with the fluency of the art of poetics. It is clear from his Persian poetry that the poems were written by a person whose mother tongue was different as there are numerous aberrations and mistakes in the work.

This statement corroborates the fact that Qutubuddin's grandfather left his homeland and settled by the Indus instead of the Oxus. If we look at the history of the place there was a settlement by the Indus (Sind) which was called Auch or Aucha. Historians mention it as a place near Multan in the context of the conquests of Sultan Mazuddin Ghori.[25] From this it can be seen that Auch was a famous city by the Indus. If Qutbuddin's father and grandfather lived in this city, just as other contemporary holy figures of his fathers time lived in Multan, then the statement of Sulaiman Maku is correct. At any rate Qutuddin was a Pashtoon, who had left the Bakhtyar tribe and lived in Auch of the Indus or the Aush of Oxus. As stated earlier he gained great fame in India. According to *Makhzan-e Afghani, Ayeen-e Akbari* and *Makhbar-al-Waseleen* he died during the first month of 633 H/1236 AD at the age of 48 and was buried in Delhi. His shrine is famous until this day.

Qutbuddin's poetry

From the writing of Sulaiman Maku it is clear that Qutbuddin held an esteemed position in religious circles. Most memoirs of saints mention his biography. Beside being a holy figure he was also a good Pashto poet. Sulaiman Maku includes his poem of love in his book. Since Sulaiman was a contemporary of Qutbuddin his statement is therefore correct when he says: "Bakhtyar writes poetry in Pashto, sheds tears, laments to God and cries. He has written poetry one of which is the following:

Love has pierced my aching heart...

This poem represents the old form of Pashto poetry and it does not contain a single foreign word. It has been written in a simple style but the thought is deep. It exemplifies the feelings of the lover. Like contemporary folk poetry it has repetitive lines. It shows that Qutbuddin felt the pangs of love and Sulaiman Maku expresses his feelings in the following words: "He constantly cries and laments, recites love poetry. There is only one poem left from this famous poet which expresses his deep feelings of love." Qutbuddin also wrote a divan in Persian. The

Qutbuddin Bakhtyar

Qutbuddin was the son of Ahmad and the grandson of Musa. He belonged to the Bakhtyar tribe of the Pashtoons and was a celebrated saint of his time. He is famous in India up to this day. Foreign historians have not mentioned his name but Pashtoon historians consider him a holy personality. Namatullah in *Makhzan-e Afghani* speaks in detail about his work and states: Hazrat Khwaja Qutbuddin Bakhtyar, may he be blessed, was the son of Ahmad bin Musa. He was a resident of Aush, which is in the environs of Baghdad. He was born in the year 575 H/1180 AD. At the age of 25 Hazrat Mauddin Sajri came to Aush and Khwaja Qudbuddin Bakhtyar became his desciple... Later he accompanied Shaikh Jalaluddin to India and met Ghous-al-alam Shaikh Bahauddin in Multan...[18] Namatullah, historian of the Pashtoons, refers to Qutbuddin Bakhtyar as Qutb Afghani. He also mentions the name of other personalities of the tribe such as Khwaja Yahya Bakhtyar, Shaikh Shahab Bakhtyar, Shah Abubakr Bakhtyar and others. Bakhtyar is an important Pashtoon tribe which until the present time is engaged in trading and agriculture near the Sulaiman mountain. Historians were not aware of this tribe and therefore do not refer to Qutbuddin as a Pashtoon. They only write Bakhtyar with his name. Fereshta states that he was born in Aush, which was a city by the Oxus river[19] and Abulfazl Alami considers him to be from Dawosh of Fargana.[20]

Aush or Auch were two ancient cities on the other side of Seyhoon.[21] Ibn Khardabah states that this was a large village seven parasangs from Qeba, and ten parasangs from Auzgand.[22] Yakoot also considers the towns to be separate entities. He says that Aush was in Fargana and Auch along the banks of Seyhoon.[23] If we consider the statements made by historians that Qutbuddin lived in Aush and that he was a Pashtoon, then it is clear that his father or grand father had gone to Aush and he was born there just as Sulaiman Maku writes: "It has been narrated that Bakhtyar was a holy saint whose nobility and generosity was widespread. Musa, the grand father of Qutb, left the Bakhtyars and settled in a country known as Sind."[24]

Sulaiman Maku narrates the poem of Shaikh Ismail as recited by Malikyar.

Malikyar was also known as an ascetic and a holy man. Historians have written the title of piran with his name. His spirituality was so widespread that two and a half centuries after his death his name was commemorated by Sultan Feroz Shah (725-790 H/1325-1388 AD). When the king developed Feroz Abad he named a building in memory of Malikyar Piran. This incident has been mentioned by a historian of the time, Ziauddin Barni (758 H/1357 AD).[17] Malikyar lived in Delhi and died there. He is buried near the shrine of Shaikh abu Bakr Tousi.

The poem of valor of Malikyar which has been written in *Tazkerat al Awlia* has a flavor of the feelings expressed by ancient tribes. It is one of those poems which the ancient Pashtoons recited in battles to boost the morale of young warriors to fight bravely. The wordings and style of the poem are pure. Like other nationalistic poetry it has a repetitive line which is repeated at the end of each verse. The poem shows that the poet was also a good orator who managed to incite his audience to the theme of his nationalistic and religious message. Beside the names of people all the other letters are pure Pashto words. In the last line ملا which has been used to mean a friend and companion is an old word which has also been mentioned in the elegy of Asad S[illegible] This shows that the poem belongs to the old era of Pashto literature, a time when such words were in use.

After the ballad of Amir Krorr this is the second oldest poem of valor available in Pashto. The difference is that Amir Krorr presents himself as a gallant warrior and leader and portrays himself as a strong man. Malikyar speaks as an instigator and molds nationalistic feelings in a religious context. He tries to boost the morale of the troops through his poetry. Malikyar was a poet, saint and warrior and all these features are portrayed in his work.

For God's sake, Kharasboon, my friend
Don't forget your kin to the very end.
My heart is a flutter, as I see you depart,
Your separation is like a fire, burning me apart.

Ismail was a holy person. His first poem has a flavor of advice and he has used certain Arabic words which are a manifestation of his spiritual personality. His second poem has a nationalistic flavor and is symbolic of the ballads of Pashto language. It does not contain any foreign words. We can say that this poem is related to the ancient literature of the language and is considered a masterpiece which has not been tainted by the influence of other languages. Such ناري (plural) are commonly used in Pashto folk stories with a distinct metering pattern and are recited in a special tone.

Malikyar Gharsheen

Gharsheen is an important Pashtoon tribe. These people made fertile a barren mountain and are thus known as Gharsheen. They live near Kandahar and their numbers are limited.[15] Malikyar was a famous personality of this tribe who has been mentioned by Pashtoon historians. Na`matullah Herawi writes: Malikyar was a contemporary of Shaikh Abu Bakr Tousi and possessed land in Delhi. This property was given to him as a gift by Sultan Shahbuddin Ghouri during his conquest of Multan. His family lives there.[16] Prior to this statement, Sulaiman Maku wrote a similar narration about him several hundred years ago. Malikyar lived at the time of Sultan Mazuddin Ghouri. He was a companion of the Sultan in his battles. Since the Ghorid ruler attacked Multan in 571 H/1176 AD for the first time we can thus estimate that he lived then.

From the account of Sulaiman Maku it is evident that Malikyar was a valiant person. He was a man of sword and letters and aided the Sultan in his battles. Beside being a warrior he was also a literary figure. He was a poet himself and recited the works of other Pashtoon poets also just as

Ismail is the son of Hazrat Bet... Shaikh Ismail Sarrbani was a pious personality and spent his time in the service of God and religion. His fame grew and people from far away lands came to his service... Both Sulaiman Maku and Namatullah state that his domicile was the Sulaiman mountain. Na`mtullah further writes that his shrine is in a place known as Waza Khwa. This place lies at the foothill of the Sulaiman mountain. Furthermore, Ismail's life has also been discussed in *Pata Khazana.* It is stated that he was a contemporary of Kharasboon who died in 421 H/1030 AD. From this it can be concluded that Ismail also lived at that time. Ismail was a spiritual personality of his family. From the writings of *Makhzan-e Afghani* it is clear that he went on a journey and met holy people.

Ismail's poetry

Ismail's poetry has been recorded in two sources. The first poem is the one mentioned by Sulaiman Maku in his *Tazkerat* where he states: "It has been narrated that Shaikh Malikyar recited the poetry of the great saint Ismail and expressed that this saint was the son of Sarrban. The whole text of his poem Stay away from Satin has been documented in *Tazkerat.*" His other poem which signifies family feelings has been noted in *Pata Khazana*. The author of the book writes: It is said that one day Kharasboon and Ismail were sitting in the presence of Sarrban and Betnai Neka in their house in Kesi. Kharasboon was asked by his father and uncle to embark on his journey. Upon hearing that Kharasboon was to leave, Ismail Baba recited this نارې (poetry recited in a loud voice) aloud:

The time of separation has come not knowing,
From Kesi mountain Kharasboon is agoing.
O brother Kharasboon as you leave tomorrow,
Look at my weary heart's sorrow.
As you depart for the Margha badland
What means such parting, I do not understand?

the sky was referred to as مسله but now it is used to signify anything elevated. Such evolution of the word took place later. It resembles سما of Arabic which means the sky and anything elevated.

There is little influence of foreign languages on this poem. It is a manifestation of those poems which were recited in a mountainous setting and were free from the influence of Persian and Arabic. Like the poetry of Amir Krorr and the Ludis foreign words have not been used except for the name of God, which has common usage in eastern languages. The reason for its purity is that Shaikh Betnai lived in the isolation of the Sulaiman mountain and his speech had not come under foreign influence. The metering and rhyme of the poem resemble that of national Pashto sonnets and it has one repetitive line i.e. O Great God, O Great God. Such measure is used in Pashto poetry up to the present time. It seems that this style dates back to the ancient times. From the point of view of its content and literary thought it resembles old Aryan ballads because in old Aryan tribes the family or tribe had great importance and most of the social fabric of life revolved around the family.[13] They strived to increase the family and considered it the center of affluence. If we were to compare the poem of Shaikh Betnai with Rig Veda it resembles the statement: God is the giver of life and is the king of kings. He is the bestower of beautiful families...[14]

Ismail

Pashto authors and autobiographers write that Ismail was the son of Shaikh Betnai but was raised by his uncle Sarrban. Therefore he is famous as Sarrbanie. Sulaiman Maku writes: Ismail grew in the household of Shaikh Betnai. He lived near Sulaiman mountain and later died there. He further states: Ismail's shrine is situated on Kesi mountain which I have visited.

Namatullah in *Makhzan-e Afghani* provides a same kind of account: When Ismail grew up to be an adult he became a pious man. This Shaikh

خونخورو لښکرو وران کړل او د مدنیت یوه بولګه یې نه پکې پرېښووه، نو ښایي چې د پښتو ډېر کتب او آثار هم ورسره تباه سوي وي.

یو ټینګ دلیل سته چې د (٦٠٠ هـ ق) په حدودو کې چې د نثر کومه نمونه موجوده ده، هغه ډېره پخه او متینه او خوږه ده، د یوې ژبې نثر چې دې درجې ته را رسیږي طبعاً یې باید دمخه ابتدایي مراحل طی کړي وي، څو د طفولیت له مراتبو څخه د رشد او پخوالي درجې ته راغلي وي.

نو له دې خبرې څخه استدلال کوو، چې باید ډېر دمخه لااقل دوې درې پیړۍ پر پښتو نثر تیرې سوي وي، څو د اوومې پیړۍ متانت او پوخوالی یې میندلي وي.

له دې لنډو یادونو وروسته به زه د پښتو د لومړني تر لاسه سوي نثر لیکوال در وپیژنم او بیا به یې په نثر او خصوصیاتو وږغیږم.

Ismail is the son of Hazrat Bet... Shaikh Ismail Sarrbani was a pious personality and spent his time in the service of God and religion. His fame grew and people from far away lands came to his service... Both Sulaiman Maku and Namatullah state that his domicile was the Sulaiman mountain. Na`mtullah further writes that his shrine is in a place known as Waza Khwa. This place lies at the foothill of the Sulaiman mountain. Furthermore, Ismail's life has also been discussed in *Pata Khazana.* It is stated that he was a contemporary of Kharasboon who died in 421 H/1030 AD. From this it can be concluded that Ismail also lived at that time. Ismail was a spiritual personality of his family. From the writings of *Makhzan-e Afghani* it is clear that he went on a journey and met holy people.

Ismail's poetry

Ismail's poetry has been recorded in two sources. The first poem is the one mentioned by Sulaiman Maku in his *Tazkerat* where he states: "It has been narrated that Shaikh Malikyar recited the poetry of the great saint Ismail and expressed that this saint was the son of Sarrban. The whole text of his poem Stay away from Satin has been documented in *Tazkerat.*" His other poem which signifies family feelings has been noted in *Pata Khazana*. The author of the book writes: It is said that one day Kharasboon and Ismail were sitting in the presence of Sarrban and Betnai Neka in their house in Kesi. Kharasboon was asked by his father and uncle to embark on his journey. Upon hearing that Kharasboon was to leave, Ismail Baba recited this ناره (poetry recited in a loud voice) aloud:

The time of separation has come not knowing,
From Kesi mountain Kharasboon is agoing.
O brother Kharasboon as you leave tomorrow,
Look at my weary heart's sorrow.
As you depart for the Margha badland
What means such parting, I do not understand?

the sky was referred to as هسک but now it is used to signify anything elevated. Such evolution of the word took place later. It resembles سما of Arabic which means the sky and anything elevated.

There is little influence of foreign languages on this poem. It is a manifestation of those poems which were recited in a mountainous setting and were free from the influence of Persian and Arabic. Like the poetry of Amir Krorr and the Ludis foreign words have not been used except for the name of God, which has common usage in eastern languages. The reason for its purity is that Shaikh Betnai lived in the isolation of the Sulaiman mountain and his speech had not come under foreign influence. The metering and rhyme of the poem resemble that of national Pashto sonnets and it has one repetitive line i.e. O Great God, O Great God. Such measure is used in Pashto poetry up to the present time. It seems that this style dates back to the ancient times. From the point of view of its content and literary thought it resembles old Aryan ballads, because in old Aryan tribes the family or tribe had great importance and most of the social fabric of life revolved around the family.[13] They strived to increase the family and considered it the center of affluence. If we were to compare the poem of Shaikh Betnai with Rig Veda it resembles the statement: God is the giver of life and is the king of kings. He is the bestower of beautiful families...[14]

Ismail

Pashto authors and autobiographers write that Ismail was the son of Shaikh Betnai but was raised by his uncle Sarrban. Therefore he is famous as Sarrbanie. Sulaiman Maku writes: Ismail grew in the household of Shaikh Betnai. He lived near Sulaiman mountain and later died there. He further states: Ismail's shrine is situated on Kesi mountain which I have visited.

Namatullah in *Makhzan-e Afghani* provides a same kind of account: When Ismail grew up to be an adult he became a pious man. This Shaikh

NOTES

The incident in which Sarrban asks his brother for benevolence has also been mentioned by Neamatullah in *Makhzan-e Afghani.* He states: It has been narrated that Sarrban, the elder brother of Betnai, of whom he was very fond, was without a son. One day he visited his brother's house and pleaded to him. 'Oh brother you pray for everyone but pay no attention to me.' Hazrat Betnai told him: 'Go take one of my sons and raise him...' After that the Shaikh allowed his son, Ismail, to be raised by his brother...[12] The writing of Sulaiman Maku is four centuries older than Namatullah's narration. The two episodes resemble each other closely. This shows that before 1000 Hejira traditional episodes, dealing with Shaikh Betnai, were prevalent in the Pashto language.

We do not have any further information on Shaikh Betnai nor do historians mention anything about the time he was alive. From the pages of *Pata Khazana* (Hidden Treasure) it is evident that Ismail, the son of Bet Neka, was a contemporary of Kharasboon. He died in 411 H/1046 AD. From this it can be ascertained that Ismail lived around 400 H/1010 AD and his father and uncle were alive around 350 H/961 AD.

Shaikh Betnai's Poetry

In old Pashto poetry the single poem of Shaikh Betnai is a work of great importance. Sulaiman Maku refers to this piece in the context that when Shaikh Betnai became old he prayed to God so that his tribe may grow and recited his famous poem. This piece dates to around 350 H/961 AD and the words used in the poem show that they belong to that time. Some of the words are out of use now. For example ژوی is not used to mean people or animals and this word is seen only in old literature. In present day language the word is used to mean to make lively. This connotation is also out of use at the present time. هسک has been used to mean the sky. The use of the word in this sense shows old usage. Formerly

In this wretched state Bakhtyar
Cannot put another fight.
Come look at me sweetheart,
Come look at me sweetheart.

Run away from the devil
When you see its cursed mark
Where the ray looses its light
The whole world will become dark.
Satin is a curse to man
Bringing forth misfortune great
He who is able to rid himself of Satin
Will live in a happy state.
But if you surrender to the devil
You will have a dreadful fate.

It has been narrated that Bakhtyar was a holy saint whose nobility and generosity was widespread. Musa, the grand father of Qutb, left the Bakhtyars and settled in a country known as Sind. The son of Musa, Shaikh Ahmad, was a spiritual personality and blessed his son, Bakhtyar, with piety. He became a religious scholar and saint and had a large number of followers. Bakhtyar recited poetry in Pashto in which he lamented to God. He has many odes one of which is the following:

Love has pierced my aching heart
Come look at me sweetheart
In you separation I burn
See how I have been split apart.
Come look at me sweetheart,
Come look at me sweetheart.
The fire of separation is alight
In which my body and soul burn.
Love has made me afflicted
Like a moth do I yearn.
Come look at me sweetheart,
Come look at me sweetheart.
The tresses on your forehead
Has put a fire in me alight.

and fought side by side with Malikyar, vanquishing the foe. Due to the bravery of Shaikh Malikyar, the Almighty bestowed unprecedented victory upon them. During the battle Malikyar recited these lines which incited the warriors who leapt into the battle field like lions.

God is our savior
In the battle field.
Our land has been usurped
O brave fighters, do not yield.
God is our savior.

Sharpen your swords
Smite hard the foe.
Stand steadfast in battle
Put up a mighty show.
God is our savior.

If we defiantly resolve,
That we shall succeed,
With Islam's patronage
We will be winners indeed.
God is our savior.

Come forth O fighters
Stand in a row.
In support of Shahab,
Put up a valiant show.
God is our savior.

It has been narrated that Shaikh Malikyar always read the poem of the great saint Shaikh Ismail and exclaimed that this saint was the son of Sarrban.

always recited this poem as he roamed the valleys of Kesi mountain at night:

O Great God with your grace
And your love in every place,
The mountains rise with might
Bringing forth life in sight.

Here at the mountain's base
Our tents are pitched face to face.
May these household spread wide and odd,
O Great God, O Great God.

Here in our camp fires burn,
In these dwellings we learn,
That with your grace we are blessed
By no other force are we impressed.

Yours' are the earth and sky,
The dead in your soil peacefully lie.
You protect us from evil and fraud
O Great God, O Great God.

It has been narrated that Ghazi Shahabuddin, who vanquished the infidels, was accompanied in his battles by Shaikh Malikyar who was a domicile of Gharsheen. Shahabuddin became a great ruler of Delhi and later died there.

It has been narrated that in battle the Moslems were repulsed and the infidels gained an upper hand. Just as the Moslem army was to be crushed by the infidels and the enemy was to claim victory Shaikh Malikyar suddenly appeared and attacked the enemy, bringing havoc among them and killing many. The other Moslem warriors also unsheathed their swords

THE TEXT

In the name of God, the Compassionate, the Merciful

Praise be to God and salutations be on the Prophet Mohammed, peace be upon him, who is most exalted and a symbol of kindness among mankind. May there be great beneficence on his followers and friends who enlightened both worlds. I am the humble Sulaiman, son of Barak Khan Maku Sabzi, who lives by the Arghasan river. In the year six hundred and twelve Hejira, I set forth to roam the dales and villages of Pashtoonkhwa to collect the works of saints and learned men of letters. During my quest I was on the outlook for men of erudition in every direction I went and always ready to serve them.

After completing this journey and resting for a while I sought the assistance of Almighty God to help me write the memoirs of learned men and their wise sayings so that Pashtoons may read about them.

One who has reached God, most exalted Shaikh, Betnai

With God's recognition he was the most learned scholar of them all. It has been narrated that Shaikh Betnai lived on Kesi mountain. He always prayed in the service of God and fasted. Many a nights he worshipped the Almighty.

It has been narrated friends, that Shaikh Betnai had a brother named Sarrban, of whom Betnai was very fond. Sarrban did not have a son and always asked his brother for his blessing. Betnai gave his son, Ismail to his brother for adoption. Ismail grew with his uncle. With Ismail's blessing, the beneficent God gave Sarrban countless sons. Ismail's shrine is on Kesi mountain which I have visited.

It has been narrated that when Betnai became old he always praised God and asked the Almighty for prosperity and blessing in his household and that of his brother. The Almighty accepted his prayers and filled the land of Pashtoonkhwa with their progeny. It is said that Shaikh Betnai

Some Undesirable Inquisitions of Sulaiman's Prose

Until now we have discussed the good part of Sulaiman's work and evaluated the influence of Persian and Arabic on his writing. His style contains certain joined and chained phrases which are undesirable and do not blend well with good prose. It is important to note, however, that the few pages of the book have been scribed in very bad hand writing which makes its reading tedious. It is difficult to visualize whether the mistakes in the book are those of the author or the scribe. Sulaiman Maku's style of writing seems to be fluid and devoid of flaws. It is reasonable to conclude that the mistakes seen in the structure of some sentences are attributed to the scribe who either made errors while copying the work or brought about undesirable changes as exemplified in some parts of the text.

Rhyme and Meter

Former writers sometimes used rhyming in their sentences. This style was not prevalent in Persian prose during the Samanid and Ghaznavid periods. Later when prose writers started copying Arabic works this style became prevalent. Baihaqi also used such rhyming in some of his works. For example he states:

فصلی خوانم از دنیا فریبنده، بیك دست شکر پاشنده، و بدیگر دست زهر کشنده

(I read a chapter of this deceptive world, showing sweetness with one hand and poison with the other).[11]

Although Sulaiman's prose is not written in a rhyming style, but like Baihaqi and others he has used rhyming words from time to time. As stated earlier he uses (ن) at the end of verbs to rhyme phrases such as:

او مراقد د اولیا او واصلینو می پلټل او په هر لوری می کاملان موندل

(I searched for the works of saints and learned men and looked for men of letters in every direction), or:

په جویله کي ملکیار دا پارکي وویل، چي غازیان وپاریدل او په خیر د زمریو ور توی سول

(In battle Malikyar recited these lines; the warriors were incited and like lions they leaped into battle).

There are certain stylistic inhibitions in Sulaiman's prose which resemble the style of Persian writers of the Samanid and Ghaznavid period. It is clear that Sulaiman also came under the influence of the literary style which prevailed in Central Asia three or four centuries before him. Since this evaluation is based on only a few pages of his book it does not reflect the overall style of writing of the time. An analysis of the prevalent style of the time would be possible if we had another work of prose at our disposal. It is therefore better to leave an analysis of the topic to a future time when other literary documents are found. It would then be possible to elaborate on the subject with regard to the literary style of the time.

سلیمان ماکو

د تذکرة الاولیاءلیکوال

(۶۱۲ هـ ق)

د پښتو ژبې له پخوانو لیکوالو او نثر لیکونکو څخه چې تر اوسه معلوم سوی دی یو غټ او مقتدر لیکوال سلیمان ماکو دی.

دی د بارک خان صابزي ماکو زوی دی، چې د قندهار په ارغسان کې اوسیده، د ماکو قبیله تر اوسه هم په لږ تعداد هورې اوسي، او په ابدالیو (درانیو) کې شاملیږي. سلیمان له دې قومه یو پوه لیکوال راوتلی دی، او د پښتونخوا په غرو او رغو کې یی سیاحتونه کړي او د خپل عصر مشهور روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي.

دی پخپله وایي: چې په (۶۱۲ هـ) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځیدم، او د لویانو مراقد مې لیدل او پلټل، داسې ښکاري چې سلیمان تر دغه مفید او کټور سفر وروسته موفق سو چې د پښتو نومورو بزرگانو په احوال کې یوه تذکرة الاولیاء ولیکې او د دوی ویناوې او اشعار په دې کتاب کې خوندي کړي. دا کتاب متاسفانه چې ټول اوس ورک دی، خو لومړي اووه مخه یې ما تر ۱۳۱۹ ش کال دمخه په قندهار کې وموندل او د هغو مخو عکسونه مې د کابل په سالنامه او بیا په پښتانه شعرأ لومړي ټوک کې خپاره کړل.

سلیمان ماکو د پښتو یو پخوانی مورخ او نثر نویس دی، او د ده د نفیس او کټور کتاب دغه څو مخه د پښتو ژبې او ادبي رجالو د تاریخ لپاره داسې مفید ثابت سول چې د ادب او پښتو تاریخ یې تر آبده مرهون دی.

sentences. After 400 H/1021 AD, during the Ghaznavid period, writers started to eliminate adjoining verbs from sentences and created a new style of expression. For example in these sentences of Baihaqi است, which is an adjoining verb, has been eliminated:

خیمه مسلمانی مك است و ستون پادشاه و طناب و میخها رعیت

Later the verb (ماند) has been eliminated in three places:[10]

پس چون نگاه کرده آید، اصل ستونست، و خیمه بدان بپا بست و هرگه وی سست شد و بیفتاد نه خیمه و نه طناب و نه میخ

It should have been written as:

نه خیمه ماند، نه طناب ماند نه میخ ماند

Sulaiman's style of writing shows some resemblance to the Persian of Ghaznavid period as some of the verbs are eliminated and their repetition does not occur. For example:

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند، او درود پر محمدمصطفی چی دی بادار کونینو او رحمت د ثقلینو..

Here one (وایم) with three (ده) and another (دی) with رحمت have been eliminated.

5. Rhyming words

Another important characteristic of Sulaiman's style is that at the end of the verbs the rhyming letter (نون) has been added. This characteristic is prevalent in the later works of Pire Roshan and Darweza, where at the end of joined sentences the rhyme (ینه) has been added. Such rhyming is common at the end of syllables in Pashto landye such as خورینه، کوینه، راورینه instead of خوري، کوي، راوري. For example: او سندری کرینه، اوښی تویوینه، یارکي لرینه. Here the use of verbs کري، تویوي، لري would suffice, while (ه)is redundant.

3. Repetition of verbs

Persian writers, prior to the Ghaznavid period, considered the use of verb in each sentence important, even though one verb was repeatedly used in several sentences. Such repetition was acceptable during the Samanid period, but later it was considered as a literary fault. Even words and sentences were repeated. Such repetition was also present in the Avesta and Pahlavi languages and had infiltrated Persian also. It was considered an old literary provision.[8] For example Rudaki elucidates the teeth of youth as follows:

سپید سیم رده بود و در و مرجان بود، ستاره سحری بود و قطره باران بود

(A white row of pearls, akin the morning star and the drops of rain.)

Here the word بود has been repeated four times. Or for example the following sentences which were written around 360 H/971 AD:

من خواستم که کتابی بنا کنم و هر چه شایسته اندرو یاد کنم..و بس قوتهای شان پیدا کنم

(I wanted to write a book to contain anything worthy in it...and know their strength).[9]

The repetition of verbs is also seen in Sulaiman's work, which is a manifestation of older writings. Sometimes he uses so many verbs that a line is laden with them. For example he states:

بختیار په پښتو سندري کرينه، اوښي توېوينه، خدای ته ناری کري، غلبلی کري، پارکي لرينه

(Bakhtyar writes poetry in Pashto, sheds tears, laments to God, wails and he has poems).

Here five verbs have been used in one statement, one has been repeated twice. It should be mentioned that this natural and fluent style was good and the inadmissible tendency to eliminate verbs started later. In present writing we should not follow this tendency and should adhere to the old fluent style of writing.

4. The elimination of Verbs

As mentioned above, the early writers did not consider repetition of verbs as a fault. They sometimes used one verb at the end of several

(The amir tasted the wine but did not feel elated for his heart was vexed). In the Pashto sentences of Sulaiman similar influence is seen such as: نقل کاوه سی (it has been narated) or هسی نقل کاندی (such they say). Writers wrote in this fashion due to the ritual of the time and such influence is clear in both Pashto and Persian literature.

The Distinction of Sulaiman's Writing

After analyzing the primary elements of the first work of prose of Pashto literature, i.e. the effect of Persian and Arabic literature, some of its other important literary distinctions are presented:

1. Abridgment

Abridgment of sentences is an important facet of Sulaiman's writing. This distinction is similar to the old literary works of Persian. Prior to the Ghaznavid renaissance (400 H/1010 AD), Persian writing was abridged and written in short sentences as described earlier.

2. Description of meaning

There are certain sentences in Sulaiman's writing which have been merely used for the purpose of emphasis. This characteristic is rarely seen in the Samanid style of Persian. The Persian writers of the Ghaznavid period used the style extensively though. To explain an issue they expressed the theme in repeated sentences.[7] For example:

په ویاله د ارغسان هوسیږم او په دي ځمکو پایږم. (I live by the Arghasan stream. I am a resident of these lands.)

شیخ بیټنی هوسیده په غره باندی او هلته دیره و. (Shaikh Betnai lived by the mountain, he resided there.)

د دوی په خدمت خاکپای وم، او هر کله په سلام ورته ولاړ (I was at their service, and ready to serve them all the time.)

In these examples the second sentence is used for emphasis purposes only.

4. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونی زامن چې تر وس تیر سو ګڼون د هغو

(Kind God, through Ismail's blessing, gave Sarrban countless children).

5. ډکه سوه مزکه د پښتنخا د دوی په کول (The land of Pashtoonkhwa was filled with their families).

In these sentences Arabic style is evident. Those who are familiar with Arabic know its influence on the structure of sentences, therefore I do not want to go into a detailed explanation into this matter but would like to show how these sentences are used in Pashto at the present time:[6]

1. د لوی خدای حمد او سپاس وایم
2. داسې نقل کاندې چې شیخ بیټنی د کسې په غره اوسیده
3. سړبڼ زامن نه درلودل
4. مهربان خدای د اسماعیل په برکت سړبڼ ته دونی زامن ورکړه چې اوس د هغو ګڼون تر وس تیر شو
5. د دوی په کول د پښتونخوا زمکه ډکه شوه

If we look carefully at all these sentences we will realize that the verb precedes its related pronoun, which is common in Arabic writing. If the first sentence is written in Arabic it will read as الحمدلله العظیم. The Pashto sentence has been written similarly. Such representation of sentence structuring was also present in Persian writing dating to the fifth century Hejira. Baihaqi's work shows such imitation:

امیر گرد بر گرد قلعه بگشت، جنگ جایها بدید، ننمود پیش چشمش و همت بلند و شجاعش آن قلعه و مردان بس چیزی

(The amir went around the fortress and saw the battle but because of his confused state of mind he did not see the fortress or the men). In another place he states:

امیر نشاط شراب کرد، و ننمود بس طربی که دلش سخت مشغول بود

The Influence of Arabic

In Sulaiman's writing the influence of Arabic is greater than Persian. The reason is that at the time Arabic was the religious and learning language among the Pashtoons hence those who had interest with knowledge had to learn Arabic because in most subjects literature was available in Arabic only. It is evident that Sulaiman was a religious personality who was inclined toward mysticism and was a student of religious science. As such subjects were available only in Arabic therefore he must have read Arabic texts. Thus there was extensive influence of Arabic literature and mysticism on his life.

The influence of Arabic is also prevalent in the Samanian and Ghorid era Persian, such as *Tarekh-e Balami, Tafseer-e Tabari,* Baihaqi's *Tarekh-al-Subaktageen* and others. As Persian was under the effect of Arabic therefore the influence of Arabic on Pashto writing has been two fold i.e direct from Arabic and Persian.

A contemporary Pashtoon writer comments on Sulaiman's work as follows: The main issue which comes to light in his writing is that the influence of Arabic is evident in it. The structure of sentences and expressions are under the effect of Persian and Arabic. I cannot say that during the time Pashto's natural form was such, but it is possible that Sulaiman was a student of Arabic. Therefore when he wrote Pashto prose, he was influenced by Arabic The use of Arabic terms such as قطب (pole), قدوة الواصلين (model of unity), مراقد (sepulchers) and others are seen. The truth is that during that time, beside Arabic there was no other medium of learning.

The effect of Arabic on his writing is clear in the following sentences:

1. وايم حمد او سپاس د لوی خاوند (I praise the Almighty God).

2. نقل کاندي چی شيخ بيټنی هوسيد په غره د کسي باندي (It is said that Shaikh Betnai lived on Kesi mountain).

3. سړبن نه درلود زامن (Sarrban did not have children).

The Influence of Persian

The heavy influence of Persian prose is also visible in Sulaiman's writing. This is a natural phenomenon as a language is always under the influence of the environment in which it develops. There are certain sentences and structures seen in Sulaimans' work which show the influence of Persian. For example using the governing noun at the beginning such as او تناكي وچاودلي د پښو (blisters burst of the feet) which should be written as د پښـو تنـاكي وچاودلي (the feet's blisters burst) and other such structures which show the influence of Persian. Even though Sulaiman does not use many Persian words, they can be seen in his writing. For example he uses the word روز گـــار (patronage) exactly in the same fashion like the renowned old writers of the Persian language. Baihaqi states:

و بروزگار سلطان ماضی چون معدان والی مکران گذشته شد

(Under the patronage of the former Sultan, Madan, the governor of Makran deceased). Sulaiman says:

په روزگا ر د غازي شهاب الدين چي پر كفر يرغل و

(Under the patronage of Sultan Shabuddin who vanquished the infidels). In another place he writes:

په روزگار د شيخ بيټني كې د ده ورور سړبن نوميد

(Under the patronage of Shaikh Betnai, his brother was known as Sarrban).

There are other pure Persian words in his writing such as درخـــواست (request), سپاس (grace), درود (salutation), خاک پای (at service), خدای مهربان (kind God) and more indicating the influence of Persian in his work, which develops as a result of two languages evolving in the same environment. This is especially true of Pashto and Persian, two languages having the same roots.

which are not in use at the present time. For example he states: تناکی وچاودلی د پښو (My feet's blisters burst). By this he means to rest in the house. ډیر زښت یی ووژل (He killed many). In today's speech only one of the first two words is used and both are not used together. The word زښت is the سخت (hard) of Persian which was used extensively in Samanian and Ghaznavid Persian to express diligence. Even today in Pashto it is sometimes used such as سخت یی وواهه (he beat him hard). In another place he says: پر نری د ستن ږغوره meaning his spirituality was well known in the world. Neither the words ستن nor ږغور are in use today. It is possible that these were the expressions of the time which have lost their usage in the language.

There are several other words in these pages that are rarely used in today's language or they are not in use. For example, the pronoun گروهیدل was in use. During the old times its root was گروه meaning belief. گروه has been used in the poems of Shaikh Reza and Nasr Ludi. Sulaiman Maku has used it as a verb وگروهید meaning he began to believe. It was used by later authors such as Khushal Khan Khatak says:

نه یی زړه په ما نرمیږي نه گروهیږي
خدایه څه مي سریکار شه له کافره

God with what kind of Kafir am I dealing
Neither did I captivate his heart nor his belief.

Bamya بمیا (بومیا) in the old times meant a guide. Sulaiman writes: څو چې بمیا سو د وگړیه meaning he became the leader of the people. This word is not used in the language now. Other rare words used are: پارکي (a poem), ستر څښتن (Great God), گڼون (count), کول (family), دښمن (enemy), ژوبله (battle), and words which are not in use now but were used in Pashto poetry until 1000 H/1592 AD.

centuries later in the style of the Mughal era, are difficult to understand and paraphrase:

به سبب تغییر روزگار و تاثیر فلك دوار و گردش گردون و اختلاف عالم بوقلمون مدارس درس مندرس، و معالم علم منطمس گشته و طبقه طلبه آن در دست لگد کوب حوادث پایمال زمانه غدار و روزگار مکار شدند، و به صنوف صروف فتن و محن گرفتار و در معرض تفرقه و بوار معرض سیوف آبدار شدند و در حجاب تراب متواری ماندند

(In order to change life-style and the effects of heavens, the revolution of the revolver, and the appearance of different colors of the chameleon, the school of the teacher and the instructors of corrupt knowledge, the student body has become the target of the events of fateful and cruel time and they have become entangled in the classroom of vissitude and in the midst of dismay they are the target of fluid swords and have remained concealed in the veil of dust).[4]

In old Persian, the writings of Bihaqi and his contemporaries resemble natural speech. After the Mughal era most writings deviate so much from speech that their anomalies can be detected at first glance with ease.

The Pashto prose of Sulaiman Maku resembles fluid Persian prose, prevalent during the fifth and sixth centuries Hejira. The following sentence is presented to show his style:

نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدین چې په ډیلي کې هغه ستر واکمن تاتوبی ور وبناندہ او هوري مړ سو

(Let it be narrated in honor of Ghazi Shahabuddin. In Delhi the great king provided him a house and he died there).[5]

Summary

Sulaiman's style is not much different from general speech, his sentences are short and his expressions clear. One sentence is not superimposed on the other and he has used certain literary expressions

These factors prevailed at Sulaiman Maku's time. They inevitably had an effect on the evolution of Pashto literature and its style of writing. Bearing in mind these factors I evaluate Sulaiman's writing.

His Pashto

From the perspective of the Pashto language Sulaiman's prose has two facets. Both are important from the viewpoint of literary evaluation. The first reflects his style of sentence structure and the amalgamation of statements. They show how he addresses his ideas, how he writes and what is the style of his penmanship? Second what is the wording of his sentences? Are there words that have got out of use in the language over time such as those used by poets of the past? Analyzing his work we see that it is fluent and does not contain mistakes. He did not use long, complex sentences and it has a flavor of common speech.

Sulaiman was a master in uniting sentences. His statements are short and clear. He breaks his sentences and each subject has a different predicate. He does not use one idea to expound different and distorted subjects. Because of this his style is fluid and he is an eloquent writer.

Such is a natural and original way of expressing thought in Pashto. The sentences are short, the statements separate, there are few twists and one sentence is not superimposed on the other. This style was also used in old Persian prose. Later, when the unattractive style of the Mughal period gained prominence, Persian literature lost its lucidity, eloquence and sweetness. Below are examples of both types of Persian prose. First the simple and short sentences of Abu al Fazl Baihaqi are presented:

پس رسول بر پای خاست و منشور و نامه را بر تخت نهاد و امیر بوسه داد و بوسهل زوزنی را اشارت کرد تا بایستد و خواندن گرفت

(Then the messenger got up and laid the book and decree on the table. The amir gave the signal to Bosahal Zozancy to read the decree).[3]

In contrast the complex sentences of Ata Malik Juwaini, written several

an anthology of Persian poets, it does not document historical events precisely. A large part of it merely represents samples of their poetry only.

Sulaiman's memoirs is unique because it describes the life and character of poets, provides samples of their poetic works and gives an account of their philosophy and spiritual standing. Thus it is a comprehensive undertaking and Sulaiman can be considered a prominent researcher and writer of the time.

Prior to him we do not know of any work of prose in the Pashto language which could tell us what the style of writing was during the time. Sulaiman's prolific style shows that Pashto prose was well nurtured and was as advanced as Persian prose of the Ghaznavid and Ghorid eras.

By looking analytically at Sulaiman's prose its growth can be related to three factors which were present in the literary environment of the time.

1) The influence of Pashto language. Sulaiman was a Pashtoon and spoke Pashto. It is clear that these factors had a profound effect on his style of writing. It is possible that the style of other writers also had a heavy influence on his penmanship.

2) The great literary movement of Persian, to which Sulaiman was inevitably exposed, must also have affected his style of writing.

3) During his era Persian prose had been well developed. It had reached its essence in Ghazni, Khorasan and India. *Tarekh-e Baihaqi, Zein-al-Akhbar,* Mohammad Oufi's *Lubab-al-Albab, Jawame-al-Hekayat, Tarekh-e Seistan* and *Tabakat-e Nasiri* are important prose works of the time. As Pashto was also being developed in the same atmosphere, the effect of Persian prose on Pashto literature was thus a natural phenomenon.

During this time the Arabic language and its literature were also fully developed. In the beginning Persian literature nurtured under the influence of Arabic. Such influence can be easily seen in Persian books written around 500 H/1107 AD. As Pashtoons also had close ties with Arabic culture, therefore the influence of Arabic can also be traced in Pashto literature.

سليمان ماكو مؤرخ

د سليمان تذكره د پښتو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی چې د هر سړي احوال پکې بيانوي د هغه علمي او روحاني مقام ښيي، او بيا يې اشعار او ويناوې را نقلوي.

د تذكرې څو پاڼې چې پيدا سوې دي، دا ځيني معلوميږي چې سليمان د پښتنو مشاهيرو احوال په داسې ډول ليكله چې د هغو د ژوندانه وقايع ثبت سي او دا خبره هم څرګنده سي چې پلاني سړی څنګه ژوند کاوه، چيرې اوسيده، پلار، نيكه او كورنۍ يې كومه او چيرې وه؟ اوله هغه سړي څخه د خلكو په خوله او زړو كې كومه وينا او كوم شعر پاته دی؟

دی په خپل سياحت كې د كاملانو حضور ته رسيدلی دی او كوم مشاهير چې مړه وه، د هغو مراقد يې موندلي او ليدلي دي او د تاريخي وقايعو په ضبط كې يې ډير د قت كړی دی په ديباچه كې پخپله وايي:

په سن دوولس او شپږ سوه د هجرې تللی وم او د پښتونخوا په راغو او كليو ګرځيدم او مراقد د اولياوو او واصلينو مې پلټل او په هر لورې مې كاملان موندل او د دوی په خدمت كې خاكپای وم او هر كله په سلام ورته ولاړ چې له سفره په كور كښينستم او تناكې مې وچاودلې د ښو بيا پاڅيدلم او له ښځتنه مې مرستون سوم چې احوال د هغو كاملانو وكاږم او دوی چې هغه ويناوې پاته كړي دي او پښتانه يې لولي اوس.[1]

له دې څخه ښكاري چې سليمان په تذكره كې خپل مشاهدات او د سياحت ليدل سوې او كتل سوې معلومات كښلي دي، او لكه پاخه مورخان د خپلو ليدلو او

---

[1] تذكرة الاوليا قلمی

During his journey he managed to seek the most learned figures and probed into the works of those writers who had passed away. He spent a great deal of time searching and recording historical events. In his introduction he states: "In the year six hundred and twelve Hejira I searched in the villages of Pashtoonkhwa looking for the works of learned men, and was in the quest to seek men of erudition in every direction and put myself at their service. When this journey finally came to an end I returned home. After resting for a while I asked God to help me write the anthology of these learned men so that Pashtoons my read their poetry and sayings."[1]

From this it is clear that in *Tazkerat* Sulaiman has chronologized his observations and what he saw and heard during his journey. Like an experienced historian he describes the events and refers to his personal communications with other Pashtoons.

The Memoirs of Saints is an important document which reflects the history of the Pashto language. The seven pages of the book gives an account of the following poets. 1) Shaikh Betnai; 2) Malikyar Gharsheen; 3) Shaikh Ismail and 4) Qutbuddin Bakhtyar.

It should be mentioned that while writing about the history of learned Pashtoons Sulaiman does not follow the style which was expounded in *Tazkerat al Awlia* of Shaikh Athar. This is because Shaikh Athar has only presented narrations of piety of the saints. Sulaiman, on the other hand, describes the life of the authors, their character, families and literary standing, indicating that he was an eminent historian. His book is not just based on Sufism but represents a rare comprehensive undertaking of literature and poetry.[2]

During the time of Sulaiman Maku several anthologies were written in the Persian language, the most famous of which are, *Tazkerat Awlia* of Athar and the other is a recollection of poetry known as *Lubab-al-Albab,* written by Mohammad Oufi around 618 H/1221 AD. Shaikh Athar's work does not have a historical connotation. But prior to Athar, *Keshf-al-Mahjoob* describes the character, life and esteemed position of Sufis and contains some references to historical events. Sulaiman's *Tazkerat* resembles Ali Hajweiri Ghaznavi's book in some respects. While *Lubab-al-Albab* is

Sulaiman Maku
The author of *Tazkerat al Awliya* (612H/1216 AD)

Among the old Pashto writers whom we know Sulaiman Maku ranks prominently as a distinguished author. He is the son of Barak Khan Saberi Maku who lived in the Arghasan region of Kandahar. A small number of the Maku clan still live in this region. They belong to the Abdali (Durrani) lineage. Sulaiman was a learned writer from this clan. He traveled in the valleys and mountains of Pashtoonkhwa and met prominent scholars and saints of the time.

He states: "I traveled extensively among the mountains and villages of Pashtoonkhwa in 612 H. My mission was to see and collect the works of learned men." It seems that after this useful journey he was able to collate the works of literary figures and write their anthology in the form of Memoirs of Saints which includes their views and poetry. Unfortunately a large part of the book is missing but I found the first seven pages in 1933 in the province of Kandahar.

Sulaiman Maku is one of the first historian and writer of the Pashto language. These few pages represent a significant document of Pashto literature and its history and the importance of the work has changed the historical perspective of the language.

Sulaiman Maku the Historian

This anthology is a detailed history of Pashto literary figures in which Sulaiman relates the life of each author. He describes their spiritual and literary status and then presents samples of their poetry and sayings.

The work shows that Sulaiman wrote the book in a manner in which he wanted to record events of the life of the authors. He describes how an individual author lived, where his domicile was and to which family he belonged. He also provides samples of their poems which the people remember.

religious sermons into poetry. Social sentiments of valor were also recited in poetry. The ancient hymns of Veda are a result of such work by poets. Avesta is also a poetic composition of the songs of Zooraster and his followers. The ancient Greek poems, Iliad and Odyssey, are considered to be Homer's songs of valor.

We also come across poetic works in the history of Pashto literature in the early period after Islam. Until 600 H/1210 AD we do not know of any work of prose in the language. We are aware of only one book entitled *Da Saloo Wazhma* (Silk Breeze), a large part of which is composed of poetic works. This title has been referred to in various books over the centuries hence we know of its existence.

As the Pashto language has been known mainly through poetry therefore it is inevitable that it had works of prose also. Due to the absence of a written manuscript its prose was not recorded. Any written document was probably lost with the passing of time. It is for this reason that in old texts we have been unable to come across any work of prose until the seventh century Hejira. We have at our disposal prose writings from the medieval era and know authors who wrote in prose.

Prior to the Mongol raids i.e. before 1210 AD Ghor, Helmand and Arghandab and the Tarnak valley were the literary centers of the Pashto language. These great cultural centers were totally obliterated by the Mongol hordes and it is possible that a large number of books were destroyed in the process.

There is strong evidence that the prose written at the time, which is at our disposal, was written in a fluent and eloquent style. When the style of writing reaches such a level it has completed its original stages of development. From this we can deduce that the language had undergone a long period of transformation, perhaps two or three centuries of development had taken place in Pashto prose to have been written with such clarity during the seventh century Hejira.

After this introduction let me introduce the oldest known prose writer of Pashto. Later I will discuss his work and its particularities.

on white paper which in Kandahar was known as *kokani* (perhaps *khoqandi*?). The number of lines per page varied i.e. there were 16 lines on the first page, 11 on the third, 9 on the fourth and the last page contained 12 lines. At first glance it was clear that the manuscript had been written in Pashto. The title page which was in Arabic read: هذا كتاب تذكرت الاوليا (This book is Memoirs of Saints).

Reading the manuscript and its erratic spelling was a difficult task. For ten years these pages remained unread but in 1942, while I was working on the first volume of *Pashtana Shu'ra* (Pashtoon Poets), I managed to read the manuscript in full. The original facsimile appeared between pages 164 and 168 of the book and was thus presented for evaluation to scholars of the Pashto language.

The author of the book was Sulaiman son of Barak Khan from the Maku Sabzi tribe, resident of Arghasan who wrote the Memoirs of Saints in the year 1216 AD. The historical and literary value of these four sheets is immense. This is because they represent the first work of Pashto prose. Three hundred years later we have at our disposal the rhythmic prose of Pir Roshan and Akhund Darweza. Unlike the prose of Sulaiman we have not come across any other work in the Pashto language.

Since the finding, the manuscript first appeared in the Kabul Annual and later in *Pashtana Shuara* and the second volume of *Da Pashto Adabiyato Tarekh* (History of Pashto literature). It has also been described and evaluated in other papers and journals and has been scrutinized by scholars in the country and abroad.

Few works of prose and poetry of the former Aryans and other nationalities survive. Veda and Avesta are both poetic works and most of the Sanskrit books are also in poetry. For this reason the history of poetic works of Aryan tribes is older than their prose writings.

There is no doubt that the foundation of a language is based on prose. However, since the art of writing had not yet been developed, mankind maintained its ancient works by means of memory. Memorizing poetry is easier than prose. For this reason Aryan poets converted their

MEMOIRS OF SAINTS

تذکرة الاولیا

TAZKERAT AL AWLIYA (MEMOIRS OF SAINTS) IS THE OLDEST WORK OF PROSE IN THE PASHTO LANGUAGE WHICH WE KNOW OF. IT WAS WRITTEN IN 612 H/1216 AD BY SULAIMAN MAKU, RESIDENT OF ARGHASAN. SEVEN PAGES OF THIS ANTHOLOGY OF PASHTO POETS WERE FOUND BY PROFESSOR ABDUL HAI HABIBI IN A MOSQUE OF ADAM KHEL VILLAGE IN HELMAND VALLEY IN 1933. THE HAND WRITTEN MANUSCRIPT DESCRIBES THE LITERARY PROWESS AND LIFE OF PASHTO POETS AND SAINTS AND IS CONSIDERED TO BE A MOST VALUABLE CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE LANGUAGE.

INTRODUCTION

Some 50 years ago I investigated the mosques of Helmand valley in search of old books. Among the dust laden shelves I came across the old pages of books which had been eaten away by insects in a mosque of Adam Khel village. The villagers had not disturbed this material because it contained hand written pages from the Holy Quran also. In order to maintain remnant pages of the Holy Quran, it was the habit of the people, to keep them in an old grave or in the corner shelf of a mosque.

The inhabitants of the village were simple people. They had no idea that among the dusty papers there was an important manuscript written by a scholar of the past. These were the times of my youth. I walked from one village to the other hoping that I would find something valuable. With this desire in mind one day I came across a dilapidated manuscript. It turned out to be an old manuscript of the tenants of the Hanafi faith printed in India which had been badly damaged by insects. Among the papers there were four sheets which looked different and had escaped destruction.

The sheets measured 12.5x15 cm. The poor handwriting was in Naskh script but at times resembled Nastaliq. The manuscript had been written

Table of Contents

Memoirs of Saints *(Tazkerat-al-Awliya)*
Author: Sulaiman Maku
Editor and annotator: Abdul Hai Habibi
Translator: Khushal Habibi
Publisher: Professor Habibi's Research Center
Number: 2
Page setting: Khushal Habibi
Date of Publication: 1379 H/2000 AD
Number of Copies: 1000

MEMOIRS OF SAINTS

(Tazkerat-al-Awliya)

of

Sulaiman Maku

(612 Hijera, 1216 AD)

Edited and annotated by

Abdul Hai Habibi

MEMORIES OF SAINTS

(Tazkerat-al-Awliya)

Of

Sulaiman Maku

(612 Hijera, 1216 AD)

Edited and annotated by

Abdul Hai Habibi

کتلو څخه حکایت کوي، او یا هغه روایت لیکي چې له پښتنو څخه یې په ټینګه ارویدلی دی.

د سلیمان تذکره د پښتو د پخوانو شاعرانو په احوال او آثارو کې زموږ یو پخوانی تاریخ او پوخ ماخذ دی هغه اووه مخه چې له دې تذکرې څخه لاس ته راغلي دي د دغو شاعرانو احوال پکې سته:(۱) شیخ بیټنی (۲) ملکیار غرشین (۳) شیخ اسمعیل (٤) قطب الدین بختیار. دا خبره هم باید هیره نه کړو چې سلیمان د پښتنو رجالو په تاریخ کې هغه سبک نه دی تعقیب کړی، هغه چې د شیخ عطار په تذکرة الاولیا کې ټاکلی سوی و.

ځکه چې شیخ عطار یوازی د اولیاوو د زهد او تقوی حکایات سره را ټول کړي دي، مګر سلیمان د رجالو د ژوندانه احوال او د دوی اخلاق او کورنۍ او هم ادبي موقعیت ښیي او په دې ډول ډو یوه سړی او سترګور مورخ ښکاري، نو د ده کتاب په حقیقت کې د تصوف کتاب نه دی بلکه د شعر او ادب یوه ګرانبها مجموعه ده.[1]

د سلیمان په عصر کې د پارسي ژبې تذکرې لیکلې سوې دې چې مشهورې یې هغه د شیخ عطار تذکرة الاولیا او بله د شاعرانو تذکره لباب الالباب ده چې محمد عوفي د (٦۱۸ هـ ق) په حدودو کې کښلی ده، د شیخ عطار تذکره خو تاریخي ډول کوړتې هیڅ نه لري، اما تر عطار دمخه کشف المحجوب د صوفیانو مقامات او ملفوظات او اخلاق او اقوال بیانوي خو لږ لږ تاریخي احوال هم لري، د سلیمان تذکره یو څه د علي هجویري غزنوي کتاب ته ورته ده.

اما لباب الالباب چې د پارسي ژبې د شاعرانو تذکره ده، هم د دوی احوال او دقیقانه تاریخي کوایف نه لري بلکه زیاته برخه یې د دوی د اشعارو په نمونو ډکه کړې ده.

---

[1] کابل کالنی د ۱۳۱۹ کال ګڼه د تاریخچه سبکهای اشعار پښتو مقاله او همدارنګه پښتانه شعرأ لومړی ټوک، ۱۳۲۰ ش د ٦٥-٦٤ مخونو تر مینځ د تذکرة الاولیا عکسونه. کابل پښتو ټولنه.

د سلیمان تذکره دا مزیت لري چې هم د رجالو اخلاق او احوال وایی او هم یې د کلام نموني لري او هم د دوی روحاني مقامات او د تصوف برخه څرګندوي له دې جهته موږ د سلیمان تذکره د تذکره اولیأ او تذکره شعرأ تر منځ یوه جامعه نسخه کڼو او سلیمان یو بصیر مدقق مؤرخ او تذکره نګار بولو.

تر سلیمان ماکو دمخه د پښتو ژبې کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه، چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه سبك او ډول یی لاره، خو د سلیمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرګندوي، چې د دغه عصر نثرونه به دغسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې هم په دغو غزنوي او غوري دورو کې متین او پوخ او خوږ و د پښتو نثر به هم ښه او د فصاحت اصولو ته نژدې و.

د سلیمان ماکو نثر که په تحلیلي سترګو ولیدل سي تر دغو درو عواملو لاندې یی نشو نما راته ښکاره کیږي، او په هغه ادبي محیط کې چې دې نثر وجود موندلی و، هم دا دری عوامل موجود و:

۱- د پښتو ژبې خپل اثر چې سلیمان پښتون و او د پښتو ژبې ویونکی و. نو طبیعي ده، چې دغه عامل به د ده د نثر پر ادبي بنیه او جوړښت پوره اثر درلود. او ښایی چې تر ده دمخه چې کوم نثاران موجود وو، د هغو د لیکلو سبك به هم پر ده دروند اثر لاره.

۲- په پارسی ژبه کې چې کوم لوی ادبي حرکت موجود و، او د سلیمان ماحول یی نیولی و، ضرور به یی د ده پر نثر هم اثر کړی وي.

۳- په دغه عصر کې پارسي نثر ښه رشد موندلی و، هم په غزني او هم په خراسان او هم په هند کې خپل عروج ته رسیدلی و. تاریخ بیهقي او زین الاخبار او د محمد عوفي لباب الالباب او جوامع الحکایات تاریخ سیستان او بیا طبقات ناصري او نور کتب د دغه عصر مهم منثور آثار دی، ځکه چې پښتو هم د دغه ادبی چاپیر په منځ کې ژوند کاوه، نو یی اغیزی هم طبیعي وي.

په دغه عصر کې عربي ادب او عربي ژبې هم پوره او بشپړ اثر کړی و. پخپله

پارسي نثر هم په ابتدأ کې تر دغه اثر لاندې نشو نما وکړه، او د (٥٠٠ هـ ق) په حدودو کې چې کوم پارسي منثور کتب ولیکل سوه، د عربي ژبې اغیزې پکې ښکاره ښکارندې دي، ځکه چې پښتانه هم د عربي ثقافت سره په دغه زمانه کې پوره ارتباط لري، پر پښتو هم د عربي اثر سوی دی.

دْ سلیمان ماکو په حیاتي محیط کې دغه دری سایقه موجود وو، چې هر یو پر ادبي تحول او د لیك او نثر پر ټول باندی طبعا اثر کوی، او زه هم تر دغو درو عواملو لاندې د سلیمان نثر تحلیلوم.

(١) د ده پښتو:

د سلیمان نثر د پښتو ژبې له خوا دوه اړخه لري، چې دواړه هم په ادبي تدقیق او پلټنه کې خورا مهم دي. یو اړخ یې د ادا طرز او جمله بندي او د عباراتو تلفیق او سره نښلول دي، چې څنګه خپل مطالب ادا کوي، څنګه جملې لیکي، او د کلام عمومي سیاق او سباق یې څنګه دی؟

دوهم د ده د نثر کلمات او الفاظ او لغات څنګه دي؟ آیا د ده په پښتو کې هم لکه پخواني شعرأ ځیني متروک او مړه کلمات سته که یه؟ نو پخپله د پښتو ژبې له پلوه که د ده نثر وسپړل سي روان دی اغلاق او تعقید نه لري اوږدې او پیچلې جملې نه استعمالوي او د طبیعي مکالمې رنګ لري.

سلیمان د عباراتو په تلفیق او سره نښلولو کې استاد دی، او عبارات یی لنډ لنډ او واضح دي، جملې سره پریکوي او هرې مبتدأ ته بیل خبر ورکوي، د متعددو معطوفو مبتداوو د پاره په یوه خبره اکتفا نه کوي، او هم له دې جهته یی نثر وضاحت او سلاست لري. او جزیل کلام باله کیږي.

د پښتو ژبې اصلي او طبیعي رنګ هم دغه دی، چې خبرې یې پرې پرې وي، او هر کلام ځانله مستقل وي او ډیر معطوفات ونه لري، او یوه پر بله بار سوې جملې نه

د مخو د ليکو عدد مختلف دی، مثلا لومړی مخ ١٦ ليکې، دريم مخ ١١ ليکې، څلرم ٩ ليکې، او آخر مخ ١٢ ليکې لري.

په لومړی ليدنه دا ښکاره سوه چې دا پاڼې پښتو دي، او تر لومړي مخ دمخه چې کومه صفحه سپينه ده د متن په خط (هذا کتاب تذکرت اوليا) پر کښل سوي دي.

د دې خط او املا لوستنه زما له پاره ډير سخت کار و، لس کاله دا پاڼې زما سره نالوستې پاته سوې. خو په ١٣٢٠ ش کال چې ما د پښتانه شعراءُ لومړی ټوک چاپاوه نو مې وکړای سوای چې دا پاڼې گرده ولولم، او د دغه کتاب د ٦٤ او ٦٥ مخ تر منځ، د اصلي پاڼو د عکسونو سره يو ځای، د پښتو ادبياتو د پلټنې او گروېږنې ډکر ته را ووتلې.

د کتاب مولف سليمان د بارک خان زوی، په قوم ماکو سابزی، د ارغسان اوسيدونکی و چې په ٦١٢ هجري قمري کال يې دا د اولياوو تذکره کښلې وه.

د سليمان د تذکرې د دغو څلورو پاڼو تاريخي او ادبي ارزښت له دې جهته ډير دی، چې د پښتو نثر ډيره لرغوني نمونه موږ ته را سپاري، او بيا درې سوه کاله وروسته موږ د پير روښان او اخوند درويزه مسجع نثرونه لرو، خو د سليمان ماکو د نثر په توکه، بله پخوانی نخښه تر اوسه نلرو.

کله چې د دې تذکرې دغه پاڼې پيدا سوې، هغه مې په دې را وروستو پنځوسو کلو کې په پښتانه شعراءُ او د پښتو ادبياتو تاريخ (دوهم ټوک) کې معرفي کړې، او نورې مقالې او څيړنې مې هم پر خپرې کړې، چې د هېواد په داخل او خارج کې د پوهانو د توجه وړ وگرزيدې.

اوس زما زلمي شاگرد، ښاغلی هيوادمل همت وکړ، او دغه سره پاشلې ليکنې او يادونې يې سره را غونډې کړې چې دا دې اوس اصله لاس ته راغلی نسخه او د هغې نقل د متن په توکه، او زما ځنی څيړنې او څرگندونې يې د مقدمې، شرحو او تعليقاتو په توگه يو ځای ورسره خپريږي.

زه د ښاغلی زلمی د دی زیار مننه کوم، او ده ته د پوهې او څیړنې زیاتوالی او توفیق غواړم، چې سبا ته په حقه زموږ ځای ونیسی.

کابل، جمال مینه ۲۰،۲،۶۱

د پښتو خادم: عبدالحی حبیبی

تذکرة الاولیاء

د

سلیمان ماکو

سریزه، سمون او لمنلیکونې

د

پوهاند عبدالحی حبیبی

تذکرة الاولیا

د

سلیمان ماکو

(٦١٢ هـ ق تالیف)

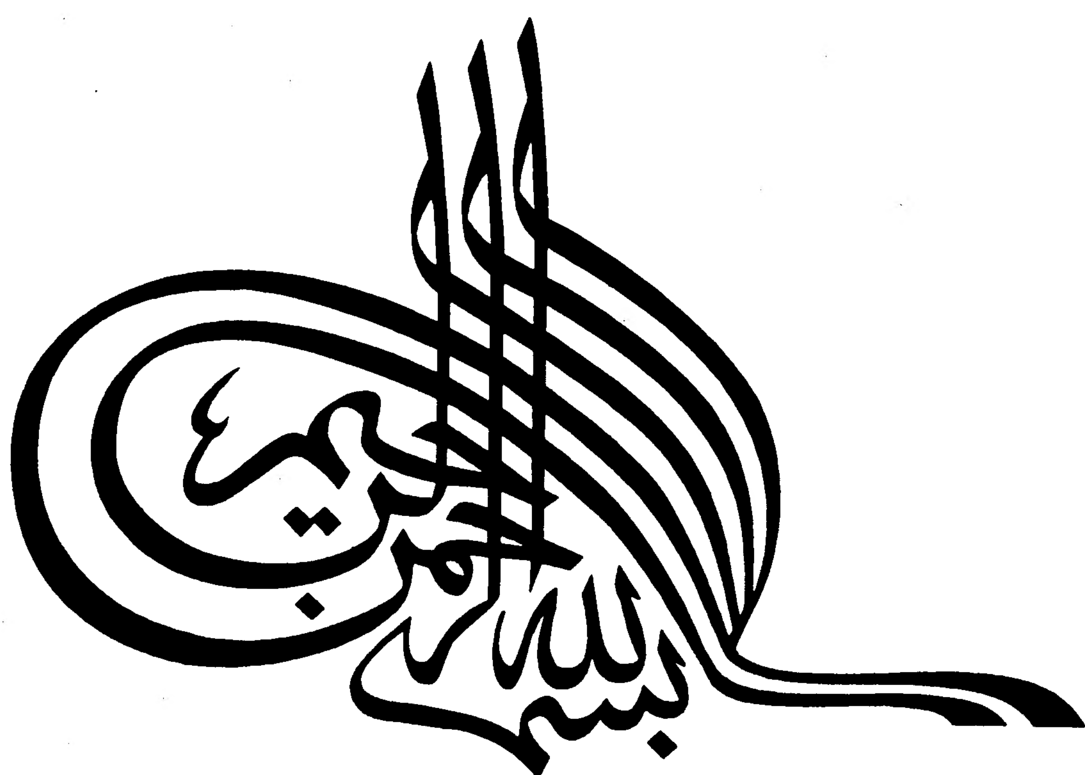
سریزه، سمون او نښلوني

د

پوهاند عبدالحی حبیبی

۱۳۷۹هـ/۲۰۰۰ع

د کتاب نوم: تذکرة الاولیاء
لیکوال: سلیمان ماکو
سریزه، سمون او نښلونې: پوهاند عبدالحی حبیبی
خپرونکی: د علامه حبیبي د څېړنو مرکز
پر له پسی نمره: ۲
کمپیوتری چاری: خوشحال حبیبی
د چاپ کال: ۱۳۷۹هـ/۲۰۰۰ ع
شمیر: زر توکه

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست

پښتو تذکرة الاولیا

پنځوس کاله پخوا زه د هلمند د ناوې د آدم خان په کلي کې، د زړو کتابو د پیدا کولو په اسره، د هغه ځای په ماجتو کې ګرځیدم.

لرغونې حجرې او د خاورو او ګرزونو ډکې طاقچې مې پلټلې، چې ډیرې زړې او ورستې پاڼې او کاغذونه به هلته، د خزدکو او خټکانو خوراک و.

دی سره شوړیدلو پاڼو ته چا له دی سببه لاس نه وړوئ چې د زړو خطی او چاپ سوو قرآنو پاڼې به هم ورسره وې، او خلکو به په دی سبب چې د قرآن عظیم د څیرو او خوړینو سوو پاڼو بې احترامی و نه سې، دغه به یې په یوه زاړه نړیدلي قبر کې اچولی، یا به یی د ماجت په یوه ګوښه طاقچه کې ایښوولې، چې د انسان یا حیوان تر پښو لاندې نه سې.

خلك ساده او نالوستي وو، نه پوهیدل، چې ښایی په دغو زړو ګرز او دود وهلو پاڼو کې به د اسلافو د ارزښتمنو آثارو څخه، د کوم ګټه ور کتاب څو پاڼې هم وي.

هغه وخت زما د ځوانی‌ورځې وې، له یوه کلي څخه به بل کلي ته پلی تلم، اولکې به مې تر پښو کښلې چې داسې یو څه لاس ته راسې، چې هغه د خوندي کیدو وړ وي.

په دغه تمه او هیله، یوه ورځ، په یوه ماجت کې پر یوه خطي دود وهلې د ګرزو ډکه، خزدکو خوړلې نسخه پیښ سوم. دا د حنفي فقه د فروعو د کنز الدقایق یوه د هندي چاپ، بې سروپایه شوړیدلې نسخه وه چې د پاڼو په منځ کې یې څلور پاڼې په یوه بل ډول پرتې وې، خو د خزدکو د تطاول وار لا نه و ورر رسیدلی.

دا پاڼې دولس نیم سانتي متره پسور او پنځلس سانتي متره اوږدوالی لري، خط یی بد او بې خونده نسخ، خو کله کله نستعلیق ته ورته دی. پر هغسې سپین کاغذ کښل سوی دی، چې په قندهار کې یی کوکانې کاغذ باله (ښایی خوقندي؟)